

MODRAPTICA

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100.—. Posamezna številka Din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno. — Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Rimska cesta šte. 3.
Telefon 3163. št. čekovnega računa 15.369.

Vsebina 12. številke:

(November)

Josip Vidmar: Napoleon.

Jože Kranjc: Šestdeset stopnic.

Miško Kranjec: Dva odlomka iz zgodovine
malega naroda:

I. Povest o Lotu.

II. »Nacionalni park«.

Peter Pajk: Zapiski.

— Tedenske novice v filmu.

— La Nouvelle Revue Française.

— Grigol Robakidze.

Poročila.

Razno.

Iz založbe in uredništva.

NAPOLEON

JOSIP VIDMAR

Napoleonovi stoletni in tisočletni tovariši so Friderik Véliki, Cromwell, Karol Véliki, Cezar, Hanibal, Aleksander Véliki, in morda najmogočnejši izmed njih mongolski Džingis-kan. Vsi izmed njih, razen morda poslednjega, so imeli lažjo pot do smotra nego Napoleon. Kar je dosegel, je dovršil in dosegel v prebujeni in individualistični Evropi 19. stoletja, ki je v primeri z antiko in z daljnim vzhodom kakor granit proti laporju, in se je povzpel v revolucijski Franciji, ki je bila tako prenatrpana z državnimi in vojaškimi geniji, da je neki zgodovinar razlagal Vélíko revolucijo samo s prenasíčenostjo takratnega francoskega življenja z geniji vsake vrste.

Stopil je na svojo pot kot neznan in neznaten korziški častnik. V vrtincu revolucije se je naglo povzpел do generala, se samo s sposobnostjo prebil do prvega vojskovodje, do prvega državnika, do cesarja in do cesarja, ki je imel za vazale kralje in vladarje vse Evrope od Gibraltarja do ruskih step. Pravljica! Pred dobrimi sto leti od Gibraltarja do Memla. Ali ni že samo ta življenjska pot znamenje brezprimerne velíčine? Kolikokrat se je ponovila v svetovni zgodovini? Kdo ni opazil, da je genialnost Napoleonove vrste često združena z dragocenimi človeškimi svojstvi, ki bi sama zadostovala za jedro umetniške ali filozofske osebnosti? Ali je mogoče misliti, da so tako pot sprožili in ustvarili malenkostni ali nelepi človeški nagibi, malenkostne ali nelepe moči človeške duše? Ali ni prirodnejše misliti, da je ta popolnoma edinstvena pot delo popolnoma edinstvene človečnosti, ki je ni mógoče meriti z obíčajnimi človeškimi merami?

*

Napoleonovo človeško edinstvenost je opisal zgodovinar van Loon tako: »Tukaj sedim za svojo udobno, s knjigami zavaljeno pisalno mizo. Z enim očesom gledam na pisalni stroj, z drugim na svojega mačka Petra. In vam pripovedujem, da je bil cesar Napoleon vsega zaničevanja vreden človek. Ali če bi nenadoma opazil, da se živahni promet na cesti pod menoj ustavlja in če bi zaslišal brčanje mogočnih bobnov in zagledal malega moža v stari, obnošeni uniformi na njegovem belcu, se skoraj bojím, da bi pustil knjige in mačka in stanovanje in vse drugo in bi šel za njim, kamor koli. Moj ded je storil tako, čeprav Bog ve, da ni bil ustvarjen za junaka. Milijon naših dedov je šlo za njim. Prejeli niso nobenega plačila in tudi niso pričakovali nobenega. Veseli so dajali noge, roke in življenje za tega tujca, ki jih je vodil tisoč milj daleč iz domovine in jih gonil proti baterijam ruskih, angleških, španskih, italijanskih ali avstrijskih topov in ki je neprizadet strmел v daljavo, ko so se oni zvijali v smrtnih krčih.«

To je preprost, a živ opis neznanske in nadčloveške Napoleonove bitnosti. Globlje jo je popisal Goethe, ko govori o demoniji: »Najstrašnejše pa se pokaže demonija, če se z vso mogočnostjo pojavi v kakem človeku. V svojem življenju sem lahko nekatere demonske osebnosti opazoval od blizu, druge od daleč. To niso vedno najboljši ljudje, ne po duhu ne po talentih in redko so dobrega srca; toda neka ogromna moč izhaja iz njih in neverjetno oblast imajo nad vsemi bitji, dà, celo nad elementi in kdo ve, kako daleč lahko seže njihov vpliv. Vse združene npravne moči ne opravijo nič zoper nje; zaman jih skuša svetlejši del človeštva osumiti kot zaslepljence ali sleparje, množice gredo za njimi. Redko ali nikoli se ne sreča ob istem času več podobnih in z ničimer jih ni mogoče premagati, razen z vesoljstvom samim, s katerim započenjajo boj...«

V vsakem človeku, naj bo še tako skromen in miren, živi hrepenenje po velikih in junaških delih. Ta žeja je tako velika, da ji človek žrtvuje vse, kadar se mu ponudi možnost izpolnitve. Napoleonova demonija je ogovarjala to moč v ljudeh. Obljubljala jim je, da bodo vršili nevidena junaštva in da bodo ravnani z njegovo roko ustvarjali zgodovino. Védel jih je v smrt, a vedel jih je tudi v srečo, kajti uteševal je v njih najglobljo in najsvetejšo žejo človeškega srca. Bil je strašen, a bil je tudi božanski; bil je meč usode.

*

Dve veliki kreposti sta posebno značilni za njegovo življenje in sta v njem stopnjevani do silovitosti, ki ji ni kmalu primere. Nimam v misli ne njegovega skoraj strašnega razuma, ki je bil potreben za njegova vojaška in državniška dejanja, niti ne njegove bujne in plameneče fantazije, ki je med drugimi načrti ustvarila tudi misel o Združenih državah evropskih, v katerih vidi ta kontinent po sto letih nesmiselnih in krvavih bojov edini izhod iz nevarnih zmed in sovražnosti med narodi. Lastnosti, ki ju imam v misli sta resnični kreposti in nam Napoleona približujeta za toliko, za kolikor nam ga odtujujejo njegov neznanski razum, demonična fantazija in monomanska zamišljenost v največje zgodovinske smotre.

Prva izmed teh dveh kreposti je slikovita in poetična. Ime ji je pogum. Pogum je svojstvo junaka in vsakega pravega človeka. Napoleon je bil junak. Ne samo kot vojak, dasi je stal zlasti v svojih prvih in zadnjih bitkah često v prvih vrstah ali v polnem sovražnem ognju mirno in hladno kakor v svojem glavnem stanu nad zemljevidi. Največji pogum njegovega življenja je v odločnosti, s katero na poti do svojega smotra neustrašeno izziva vedno večje trume sovražnikov, dasi tvega vedno večje stvaritve svojega genija. V njegovo dušo je z žgočimi črkami zapisana zadnja zgodovinska in politična misel: »en hlev in en pastir«, ki jo mora ostvariti ali pa bo poginil sam. Ker je ne more izpolniti, rajši pogine v boju zanj, nego da bi se zadovoljil z na pol doseženim. Samo to neodjenljivo zasledovanje zadnjega smotra ga je gnalo v Rusijo in v pogin. Ta njegov pogum je po silovitosti v evropski zgodovini edinstven, po bistvu pa je prav za prav neopredeljiv. Lahko ga pojmuješ kot srčnost, a lahko tudi kot udanost nekemu notranjemu vzgonu, ki ni da bi moral biti sebičen.

Za drugo pojmovanje govori druga krepost, ki je temelj njegovemu dejanju in nedejanju. Intimnejša je in bolj skrita in zelo podobna drugi podobi njegovega poguma. Kratkega imena zanj ne poznam, opisal jo

bom s pokornostjo in zvestobo poklicu. Napoleonova pot, njegove vojske in zmage, njegova zgraditev Francije in vesoljnega evropskega cesarstva in vladanje tega cesarstva — vse to ogromno delo je lahko opravil samo človek brezmejne — pridnosti? ne, brezmejno udane tvornosti. Njegovo delo? — Ne vštevši govorov, manifestov, odlokov, ukazov in še marsičesa, kar spada k njegovemu rokodelstvu, je samo političnih pisem napisal približno 60.000. V treh mesecih prebivanja v Schönbrunnu je na primer zdiktiral 435 političnih in upravnih pisem, ki obsegajo v folijantskem formatu kakih 400 tiskanih strani. Za časa konzulovanja je delal po 18 ur na dan. Ti trije podatki naj ustvarijo približno predstavo o njegovi delavnosti. Kaj je bilo njegovo življenje? Neprestano, osredotočeno delo brez oddiha, brez udobnosti, težaštvo brez primere. Ali zanj edino možno in pravo. Bil je človek poklica, izživil se je v njem in je zanj žrtvoval vse, se izčrpal v njem, da je prezgodaj ostarel in morebiti tudi opešal, tako da je njegova udanost tudi po tej poti pripravljala — pogin.

Kje je poklicna požrtvovalnost, ki bi bila podobna Napoleonovi? Kje življenje, v katerem bi bilo zvesto izpolnjevanje misije v tako usodni zvezi s tragičnim poginom? Kaj je nravna veličina? Ali ne nepopustljivo izvrševanje volje, ki ti je zapisana v srce? Ali ni ta propad zaradi velike vestnosti ožarjen z glorio nravne ali vsaj človeške veličine? Napoleonov martirij na Sv. Heleni je pretresljiv zaključek tega velikega življenja. Velika bolečina, ki je v njem, posvečuje grozotnost Napoleonove misije in ga uvršča med mučenike duha, ki jih je ubila človeška tema.

*

Napoleonovo samodržstvo? Bil je diktator, ne da bi bil tiran. Njegovo vladanje je bilo oplajajoče in produktivno. S svojim poletom je omogočil neštetim nadarjenim ljudem, ki jih je podpiral in poviševal, da so našli pot, ki bi je brez njega ne mogli niti pričeti. Urejati ljudem življenje in ga urediti tako, da lahko čim več poklicanih ljudi izčrpa in izrabi sile, ki so nakopičene v njihovih darovih, je velika in sveta naloga pravega vladarja, ki je vedno diktatorski. Tiran je slep in brezčuten za to nalogo. Njegovo vladarstvo je trpljenje in sicer največje trpljenje za najbolj nadarjene in najbolj koprneče po tvornem sodelovanju.

Napoleonova zgodovinska misija je trojna. Samo on, ki je v sebi čutil možnost izpolnitve, je lahko po Karlu Vélíkem prvi zopet zasnoval idejo Evropskih združenih držav. Odkar jo je izrekel on, je ostala v evropski zavesti in je ne bo več zapustila, dokler ne bo ostvarjena. Kot genij revolucije je bil vihar, ki je razsejal seme prevratnih idej po vsej Evropi. Storil je za politično prebujenje evropskih množic več nego dolga stoletja mirnega razvoja. Ali najvažnejše je njegovo sodelovanje pri prebujenju narodne zavesti v evropskih ljudstvih. Sam popolnoma breznaroden je s svojim zavojevanjem nasilno dramil v narodih moč, za katero je bil slep in ki mu je pripravljala bridka presenečenja. Tako je prebudil Špance in Nemce in posredno vso Evropo. Priklical je v zgodovinsko dogajanje nove moči, ki so mu v nemajhni meri zadale odločilni poraz. Da se je njegova ogromna državna tvorba porušila in da se je morala porušiti, je kriva prav njegova slepota za moč narodne zavesti. Vsi zatirani narodi lahko črpajo pogum v usodi njegove države. Bil je genialen državnik in genialen vojskovodja, ali gradil je zoper naravni zakon narodnosti, ki je

položen v človeške mase njegovih tvorb. Podrle so se. Tako se mora porušiti vsako nasilno ravnanje z narodi, tem preje in tem bolj nedvomno, čim manj genialne so državniške moči, ki ga izvajajo.

*

Stvaritve in dejanja so merila vsega človeškega. Kaj je ustvaril Napoleon? Kaj je ustvaril večnega? Njegove zmage so bile in jih ni več. Njegove države so bile in jih ni več. Celotni njegov zakonik, ki je osnova vsej moderni zakonodaji, se je v marsičem izpremenil in je izgubil podobo, ki mu jo je vtisnil njegov um. Kaj je ustvaril večnega? Ali more človek sploh ustvariti kaj večnega? Predragocene in presvetle človeške tvorbe potemne v času in padajo v pozabo. Le redka dela človeškega duha se zde neumrljiva. To so dela, v katerih si največje osebnosti vede ali nevede postavljajo spomenike. In samo največjim osebnostim je dano ustvarjati neugonobljive podobe in prispodobe svojih narav. Kaj je ustvaril večnega Napoleon? Vse njegovo delo se je zrušilo v nič. Ali eno je ostalo. To je velika, junaška in veličastna pravljica njegovega življenja. Kakor ustvari velik umetnik nesmrtno delo, v katerega iztisne iz svoje narave njeno bistvo, skriti zasnutek in tajno misel tiste moči, ki jo je ustvarila, tako je Napoleon v zgodbo svojega življenja izžlel ogromno zamisel človeka dejanj, kakršno so položile vanj usodne moči. Vse njegove stvaritve so propadle, ta zasutek velike človečnosti, ki edini ni bil njegov in ki ga je samo sprejel od usode, pa si je postavil spomenik v veliki povesti njegovega življenja. Tako je njegova usoda silna prispodoba vsega človeškega, ki je majhno in neznatno v vsem, kar izvira iz njegove moči, toda mogočno in neumrljivo po iskri, ki jo je zanetila v njem Skrivnost.

S povestjo o življenju te iskre v Napoleonu pa je kakor z očarljivo umetnino. Bereš jo in si zaradi nje vesel, da živiš, da si človek in da si v rodu z njeno mogočnostjo in lepoto. Bereš jo in njena nedoumnost te opozarja na poslednja vprašanja, ki se ti zde pri pogledu na to življenje jasnejša in globlja nego so se ti zdela doslej.

ŠESTDESET STOPNIC

JOŽE KRANJC

Menda je že konec z menoj. Vse sanje, vsi načrti, vse je uničeno, danes šele to natanko vem. Morda mi je usoda naklonila, da se je moralo vse to prav včeraj dovršiti. Saj vendar drugokrat hodim samo ob nedeljah na izprehode, ob delavnikih sedim doma med štirimi stenami, če sem prost; doma, v tretjem nadstropju, jaz, — spodaj cesta in življenje, vmes pa trde cementne stopnice, kakor sive čeljusti. Da, tako je. Jaz, Štefan Mehkoba, prekrizam roke na prsih in sklanjam glavo: »Konec je z menoj. Vdam se!« *Da, vdam se!* Saj to je dobro, da si povem in priznam. Lažje mi je, posebno, ker nisem sam.

Ne vem, zakaj mi je prišlo včeraj kar nenadoma na misel, kakó lepo je zunaj. Da so ceste, kakor žive. Pa, če greš kar naprej, kar naprej, prideš ven — —: konec je ulic in hiš, sama pota in steze so še in drevje in gore in veličastvo neba. Menda me je prijela jesen. Drevesa se otesajo

svojih zelenih nakitic, rumeni lističi plešejo po zraku, hladno je že in cvetlice umirajo. Kako, da bi tega ne videl? Mordá pa me je nagnala tista velika podzavestna sila, ki človeka pripelje do njegove usode, da gre ko miš v past — še sam ne ve kdaj, pa pride spoznanje. Kar šel sem. Kar naprej, brez misli — — — in že sem stal na polju, na ozki poti, ki se kakor bela kača zvija čez barje. In nisem še prav pogledal okrog sebe, že sem jo zagledal, svojo usodo. Nino. Nino, ki je nisem videl že deset let, od takrat, ko sem jo zapustil in sem šel svojo pot. Takrat je bilá stara sedemnajst let — — pa je bila sedaj prav takó sloka in nič počasnega ni biló v njenih gibih.

Gledam jo, zastrmim — —. Glavo je nosila ponosno po koncu, naravnost je gledala in vsa zagorela je bilá v obraz, ko da se vrača iz vročih krajev. Njena mogočna postava s širokimi rameni in napetimi grudi je prihajala po poti, čisto lahek je bil njen korak. Iz njenega obličja je sijala samozavest, njene oči pa so gorele kakor v sami dobroti, rjave so bilé in tako silno dobrohotne, da mi je postalo hudo, ko sem opazil njihovo vlažno bleščavo.

Bog ve, od kod se je vračala. V letih človek pozabi vse, zato mi je kakor v megli vstal iz spomina tisti pomladni dan, ko sva se ločila. Kaj vem, kako sem se ji zlagal ob slovesu. Menda je nisem niti v oči gledal, saj mi je ostal v spominu samo njen obraz z ostro odsekanima gubicama ob ustih, ki so nekam podrhtevale. Ničesar mi ni rekla tedaj. Le od nog do glave me je pogledala, še nasmehnila se je, ko sem skoro zaklical, da hočem biti prost, da se nočem vezati na nikogar in ne vem kaj še. Zamahnila je z roko takrat, se obrnila in že je ni biló.

In zdaj mi je prihajala naproti. Vsa lepa in razraščena je stopala od barja sem in večerno solnce se je prelivalo po njenih mehkih, nekoliko nakodranih kostanjevih laseh.

Opazila me je. Dvignila je roko v pozdrav. Nasmehnila se je. Dve vrsti drobnih belih zob je zasijalo iz njenih ust, ko je vzkliknila:

— Ti si tudi tu?

Prikimal sem in zeló nerodno mi je biló. Menda me je biló celó sram: Res sicer, da si vsega, kar mi je biló kdaj žal, nisem štel v greh, ampak zavest, da nekdo ve zanj, je vendar neprijetna.

— Sem, dá ..., sem ji odgovoril, ... človek je tako sam in srečen zunaj na polju.

Pogledala me je v oči in se nasmejala:

— Samo tu zunaj na polju?

— Da. Mesto, sive stene stanovanja, služba in pa, in pa ... no, mladost mi je zagorela v čisto drugi luči, kakor sem si jo bil namenil prižgati. Tu se ves otresem prahu in misli, ki mi jih delavnik zabija v možgane. Zdi se mi tudi, da je tu edini kraj, kjer sem kolikortoliko pošten. Morda prav zato, ker sem sam.

Nina me je smeje pogledala in se mi čisto približala. Imel sem občutek, kakor da je večja od mene. Njena ramena so bilá močna, njen hrbet raven in niti za trenutek ni umaknila pogleda iz mojih oči. Prijela me je za roko in mi rekla:

— Ti ubožček! Svobodo hodiš iskat na polje.

Takoj nato se je glasno nasmejala in to takó čudno, da me je oblila rdečica.

— Kam pa? sem vprašal.

Izbočila je prsi, da so se skoraj dotaknile mojih, in je resno povedala:

— Jaz jo nosim v sebi!

Ali je to tista Nina, ki sem jo poznal? Takrat je bilá boječa, kakor golobica. Posebno nekoč. Vas je že ležala v temi, le tu in tam se je svetilo v oknih bajt. Sešla sva se pred cerkvijo in zavila po Črni stezi proti mlinu, od koder je odmevalo klopotanje stop in šumenje vode. Nič nisva pravzaprav govorila. Molče sva stopala drug ob drugem in gledala okrog sebe in v nebo. In ko sva šla mimo pokojišča, je ona nagloma vzdrlhela; stisnila se je čisto k meni in šepnila:

— Bojim se ga...

— Koga? sem vprašal in ko sem zaslutil njeno roko, ki je kazala proti grobovom, me je stresel mraz. S pretrganim glasom je razložila:

— Očeta.

Takrat sem jo bogve zakaj z vso silo privil k sebi in jo poljubljal. Čutil sem, da ji je obraz vlažen od solz... Nato sva šla prav do mlina. Sedla sva na skalovje. Pod nogami je bruhala voda iz kotanj, režala se je in penila tako divje, da je brizgala prav do naju. Nina mi je slonela na rami in od časa do časa se je sklonila in mi poljubila roke. — —

Ali je to tista Nina? Tisto drobno, boječe dekle? Kje so tiste njene žalostne oči?

— Da, seboj jo nosim... je še enkrat poudarila, ponosno in samozavestno.

— Srečo sem našla, je nadaljevala. — Takrat, ko si me spodil in si mi nehal pisati, sem sprva mislila, da je konec z menoj. Da je vse ugasnilo. Pa sem se vprašala: ali je moje življenje res takó slabotno, da je z vso svojo majhno silo navezano na nekoga, ki me je slučajno srečal in prav tako slučajno mimo odšel? Danes sem srečna. In prav drobno v srcu mi leži spoznanje: da sem morda samo jaz od vseh, kar vas je tod okrog, edina svobodna. Še ti, ki si — ali se še spominjaš? — mahal z rokami in klical sonce in temo, zvezde in dan na korajžo, se smejal bogu in hudiču, še ti si, kakor zlomljena kreljut. Le, kadar si sam, si upaš napolniti pljuča s svobodnim zrakom in možgane s sproščenostjo. Vse se mi zdi kakor prodano blago. Vse gre iz rok v roke, vse trepeče in vrednote, ki jih spoštujete, niso: svoboda, ljubezen, pa, če hočeš še, pravica, ampak: služba, kruhek in dobra ocena s strani onih, katerih vas je strah. Morda se čudiš, da ti nisem planila okrog vratu in te objela — ali pa ti pljunila v obraz, češ, zapeljal si me, pa pustil. To bi ti mogoče biló prav. Če že zavoljo drugega ne, zato, ker sva sama. Jaz pa živim tako visoko stran od tebe. Saj ti na obrazu vidim, da si eden hlapcev. Dovolj, ali si v službi?

Molčal sem. Le glavo sem sklonil, kakor grešnik. Kajti nenadoma se mi je spet oglasilo v prsih tisto strašno koprnjenje po brezmejni samostojnosti, po življenju brez vsakega okova, brez vezi, brez najmanjše zaveze.

Nina se je nasmejala. Odmaknila se je od mene in me ogledovala. Zdelo se mi je, kakor, da se me je zamislila v kletki, nad katero piše droben list:

Homo sapiens

in da hoče do dna spoznati to žival.

— Poglej, je dejala čez nekaj časa, niti besede ne rečeš, niti vprašaš me ne, kako morem takó govoriti, ali sem morda bogata, da se takó počutim. O, saj tudi jaz stopim tu in tam v službo. Toda ne vzdržim. Selim se iz kraja v kraj, iz hiše v hišo, iz države v državo. Saj je svet že sam po sebi takó majhen, pa bi se zaprla med štiri stene? Včasih se mi zdi, kakor da se naselim tudi v možgane. Misliš: nora misel. In vendar se tudi v tebi poraja dan za dnem hrepenenje po svobodi. Po svobodi, dá. Saj je vendar v vsakem človeku zarodek svobodnosti. Žal, da nimaš moči. Kajne? In če bi vendarle napravil, kar ti zapoveduje narava? Ali bi ne bil šele tedaj popoln človek, ko bi dal duška temu, kar je v nas vseh: upornosti? Zapri zver v kletko, ali je še zver? Volk je zverina, ki živi v gozdovih, napada in ubija živino, ljudi, ne pa žalostna postava s povešenim repom, skaza, ki ima glavo sklonjeno do tal in v večnem krogu teka po kletki semintja. Tudi jetniki baje dan za dnem hodijo po svojih celicah gori in doli, gori in doli, — — no? Videla sem nekoč ščinkavca, ki so ga zaprli v kletko. Ali misliš, da je čepel in čakal, kakor ti in vsi, da pride bogve odkod neka sila, ki preseka zamrežene stene, da bo spet vzletel v prostost? Kaj še! Kakor je bil majhen in droben, je namršil perje in se zaletaval v žico in ni odnehal, čeprav mu je iz kljunčka tekla kri v drobnih kapljicah. Vidiš, to je: *rajši smrt, kakor sužnost*. Ko sem na čuden način, priznam, takorekoč proti svoji volji, — prišla iz kletke, v katero si me zaprl ti, je vse zažarelo okrog mene. Planjave so gorele in vse, kar mi je bilo tuje do takrat in mrtvo, je postalo domače in živo, holmi in cerkve in rože in polja...

Nenadoma se je prekinila. Oči, ki so ji gledale nekam daleč v stran, so se spet obrnile vame.

— Nerodno ti je, je dejala. — Zakaj tako strahoma gledaš okrog sebe. Nihče naju ne sliši razen Boga, ki biva tod. Ni ga v mestu, ni ga v hišah, ni ga v cerkvah — — tu je...

Zamišljeno se je ozrla okrog sebe. Barje s svojimi lehami in jarki se je pretapljalo v tisočero barvah, ki so se blesketale v rumenini večerne zarje. V sredi je kakor kralj stal hrast, sam, brez tovariša in popolnoma negiben. V daljavi so se mirno kopičili hribi. Strahotna mirnost je bilá vsepovsod. Nič se ni ganilo. Tudi veter, kakor, da je umrl, nobene sapice, niti trava, ki se je izpod košenine na novo razraščala, se ni premaknila. In v vsem tem: ona in jaz.

— Saj ne gledam okrog zato..., sem se opravičil. — Tako čudno se mi zdi vse.

V tistem trenutku sem si zaželel, da bi za vedno tudi jaz ostal tu — ž njo. Najrajši bi jo objel, se pritisknil s svojim obrazom na njena vroča lica, se napil... kaj vem, česa... zdelo se mi je, ko da postajam popolnoma drug, ko me je nenadoma prekinil mirni Ninin glas:

— Pa pojdiva tja-le!

Pokazala je z roko. Obrnil sem se.

Ljubljana je ležala v mraku. Lučka pri lučki, še grad je bil razsvetljen in je gledal, stari cinik, doli na mesto. Prav nalahno se je slišal bron zvana, verniki so prav gotovo prihajali v zatohle cerkve, nekateri, drugi v gostilne in kavarne, tretji so morda trudni legali k počitku in bogve kaj še.

— Pojdiva; tam ti bo bolj prav; morda boš boljše volje, ko prideš v svoj svet... je dodala Nina in že se me je oprijela za komolec.

Molče sva šla. Mimo dreves. Po poti. Mimo prvih samotnih hiš, od koder se je razlegal otroški jok. Po cesti. Že nama je pripeljal naproti tramvaj. Šla sva po pločniku. Ceste so bilé razsvetljene. Čim dalje več ljudi sva srečavala.

Polahko sem ji odmaknil svojo roko in zardel sem, ko sem zapazil, da se je nasmehnila. Šla sva kar tako in še zdaj ne vem, kako sva prišla pred hišo, kjer stanujem.

— Tu sem doma, sem rekel in pogledal v stran.

— Tu? je vprašala in se radovedno ozrla kvišku. Z velikim zanimanjem je ogledala vso hišo, pomolčala je, nato pa pokimala:

— Čedna kletka!

Stal sem in nisem prav vedel, kaj bi napravil. Tako rad bi ji povedal, kaj vse se preliva v meni, začutil sem, kako nemiren postajam, kako mi besede vro v usta, pa ne morejo iz njih.

— Veš, kaj... je nenadoma rekla in v očeh se ji je zableščalo.

Pogledal sem jo.

Ona pa je tlesknila z dlanmi in vzkliknila:

— Pri tebi bom to noč!

Kako sem se ustrašil! Nisem si ji upal pogledati v oči, preko nje sem gledal in nekaj momljal med zobmi, prestopal sem z ene noge na drugo in kar tiho sem bil.

Ona je stopila korak v stran, se nekam zamislila, nato pa mi je dejala:

— Aaa! Ti si oženjen!

Sklonil sem glavo, kaj pa sem hotel? Prišla je k meni in mi stisnila roko. Rekla je:

— Saj ni nič hudega. Veš, je dodala, — to je usoda, spomin, ki pride in gre.

Potem pa me je potrepljala po rami:

— No, no —, pa pozdravljen!

Obrnila se je in odšla. In ko je šla po cesti navzgor, sem jaz ostal sam pod hišo in gledal za njo. Ponosno je šla, gibčno, ko mlada srna in nikamor ni pogledala. In ko je utionila za vogalom, mi je biló, kakor da je potegnila nekaj iz mene. Bilo mi je, ko da sem ostal sam in brez moči — — popolnoma prazen, ko da je vse, kar je bilo živega v meni, vzela seboj.

Stopil sem v vežo. Luč je bilá razlita po vsem dvorišču. Videl sem hodnike, ki so bili ograjeni z železnimi rešetkami; iz kuhinj se je svetilo, posode so brnele, tudi otroci so jokali vmes... In ko sem stopil na stopnice, nisem mislil ničesar, le polglasno sem štel: ena, dve, tri, štiri, pet... , točno šestdeset sem jih naštel, ko sem stopil pred svoja vrata.

Pritisnil sem na gumb. Mrtvo je zazvonilo, kakor da odmeva po obokani grobnici.

Vrata so se odprla. Vstopil sem. Začul sem, kako se je obrnil ključ v vratih za menoj. Tedaj me je objel občutek, ko da sem oblečen v progasto kaznjeniško oblačilo in vse stene so se mi zdele sive, sive, prav kakor teh šestdeset stopnic, ki me ločijo od življenja.

DVA ODLOMKA IZ ZGODOVINE MALEGA NARODA

MIŠKO KRANJEC

I. POVEST O LOTU

Nekoč je živel majhen narod.

Pravzaprav ta začetek ni pravilen, ker spominja na pravljico. Pravljice pa niso resnične, ker so tako verjetne, da nihče ne sprašuje o njih resničnosti, nihče ne dvomi o njih in prav radi tega ni mogoče trezno verjeti vanje.

No, kljub temu je ta narod živel, imel borno tradicijo in košček neslavne in nevelike zgodovine, pa vendar je zgodovino imel, ker jo je moral imeti, če je hotel živeti med drugimi narodi.

Kraljev, postavim, ni imel, kakor so jih imeli drugi narodi. Ni imel Mojzesa, ki bi mu pisal zakone, ni imel Salomona, ne Ludvika XIV. Tudi ni imel ne sodnikov, ne vodnikov, niti predsednikov. Imel pa je veljake in prvake, ki so mu določali pravila in zakone. Toda vsi ti veljaki in prvaki niso hodili pred gospodom zvesto sem in tja, temveč so delali, kar je hudo v očeh gospoda in so zaničevali njegovo postavo. Toda vse ostalo, kar so delali in kako so živeli, ni li pisano v »Kratki zgodovini slovenskega slovstva« in v »Zgodovini slovenskega naroda«?

No, ta narod je hotel živeti in živel je po svojih prerokih, ki so mu pisali povesti in pesmi in mu ustvarjali kulturo. Po tisočletni sužnosti se je končno združilo vseh pet rodov v eno vejo in so pozabili na postavo, ki so jo jim dajali v letih tlačanstva njegovi buditelji in preroki. Zapustili so Gospoda in delali hudo. Častili so ašere, baala in zlato tele, ki so jim ga postavili nekateri njegovih vodnikov in so pozabili pri tem na svoj jezik. Ženske in moški so plesali pred tem teletom in ga častili.

Zato se je Gospod razsrdil in sklenil pokončati ta rod, ki ni bil samostojen in je tonil v tujem valovju. Največje pregrehe so se delale v dvema njegovima glavnima mestoma, v Sodomi in Gomori, da ne govorim o mnogih drugih mestecih in krajih, kamor se je greh širil in skušal celo zajeti ves narod.

Razsrdil se je Gospod in sklenil ti mesti z ognjem in z žveplom pokončati.

Živel pa je v enem teh mest pobožni in zvesti mož po imenu Lot, ki je mimo njega šla vsa grdobija ljudstva in ki ga je v srce bolela sramota vsega naroda, ker je bil prerok njegov.

K Lotu torej se je napotil jesenskega dne Gospod, da ga poišče in pobra, da mu pove tudi, da je sklenil pokončati njegova mesta z ognjem in žveplom.

Lot je stanoval s svojo družino v sredini mesta. Gospod je težko našel po zverženih stopnicah v nadstropje, prebral vizitko, da ne bi pomote naredil in pozvonil.

Prestopil se je v zadregi, ko mu je dekla odprla in vprašal, če je gospod Lot doma.

Gospod, da so doma, je rekla dekla, da pa so rekli, naj nikogar ne pusti k njim, ker niso prav zdravi in nekaj študirajo v knjigah.

Kljub temu pa se Gospod Bog ni dal kar tako po dekli odpraviti, temveč je zahteval, da prihaja po nujnih opravkih in toliko časa ne more oditi, dokler ne bo sprejet.

Dekla, ki je bila razžaljena zategadelj, je zaprla vrata pred nosom Gospoda Boga in oddrsala v copatah po sobah. Šele čez čas se je vrnila in rekla osorno: »Imate vizitko?«

Gospod Bog, ki je bil pripravljen na vse, je segel v žep na telovniku in izročil listek. Dekla, ki je že zapirala vrata in pač kakor dekla v radovednosti pogledala posetnico, se je začudila, ko je brala kratko in ne navadno ime: BOG, odprla vrata in se z ironičnim nasmehom ozrla po čudnem tujcu.

Vendar se je kmalu vrnila, odprla vrata na stežaj in rekla: »Prosim.«

Gospod Bog je vstopil, odložil suknjo in klobuk na obešalo in nato stopil za deklo, ki mu je odprla v Lotovo sobo, ne da bi se pozabila ozreti še po čudnem človeku, ki se imenuje — Boga.

Lot je sedel ob pisalni mizi, globoko sklonjen nad knjigo. Ko je zaslišal korake, se je dvignil, snel ščipalnik z nosa in se ozrl po tujcu.

»Kako, da prihaja Gospod k meni?« je dejal Lot skromno. »S čim sem zaslužil njegovo milost?«

»Ozrl sem se po tebi, moj zvesti služabnik, ki si ves čas glasil mojo besedo. Pa ni, da bi zgubljala besedi. Časa je malo. Sediva!«

Sedla sta vsak na eno stran mize. Bog se je ozrl po knjigi, ki je ležala pred Lotom.

»Gledam rodovnik našega naroda,« je zardel Lot. »Knjigo letopisov in slavnih ter neslavnih del, besed prerokov, ki si jih poslal, da so govorili svojemu ljudstvu. Ali mnogo ljuljke je med pšenico.«

Bog se je nasmehnil.

»Niste se držali moje besede. Kakor Babilonci ste. V vseh jezikih ste žlobudrali, svojega ste pa pozabili in ga izdali. Kakor da bi bil manj vreden. Prišel sem ti povedat, da sem sklenil pokončati ti vaši mesti. Izginili bosta v tujem valovju, ker ste postali mlačni do svoje besede. Ker ste mlačni, vas bom izpljunil.«

Lot se je prestrašil. Saj je že sam mislil na hudo, ki se je prikradlo v njegovo deželo. Vendar je tedaj skušal zagovarjati.

»Prečrno gledaš, Gospod,« je dejal.

»Nikakor. Saj ni nikogar razen tebe, ki bi hodil po poti svojih prednikov, ki so trpeli za svoj rod.«

Lot je pomislil. Čez čas je prosil skromno:

»Kaj pa, če najdeš petdeset mož, Gospod, boš tedaj tudi zbrisal ta rod iz zgodovine?«

»Ne bom ga izbrisal, Lot, če najdem petdeset mož,« je Bog obljubljal.

Lot je pomislil in se je zbal. Če bi se na priliko našlo pet in štirideset, ali bi celo enega manjkalo. In ker Gospod ni bil trd, je spet prosil:

»Gospod, glej, prenačil sem se. Morda prav enega ne bi bilo do petdesetih, kaj boš tedaj tudi končal mesti?«

Tudi zdaj se je Gospod nasmehnil in odgovoril Lotu, ter dejal:

»Če najdem štirideset zvestih in poštenih mož, ki še niso prodali moje besede, tedaj —, Lot, ne bom zbrisal ti mesti s površja zemlje.«

Lot je bil hvaležen Gospodu za to besedo. Toda, ko je premišljal nekaj časa, je podvomil: Kaj pa če ne bi bilo niti štirideset mož.

»Dovoli, Gospod, da še moledujem, ko sem že začel. Glej, kaj, če bi našel samo trideset zvestih, ali bi tudi tedaj končal ta narod.«

»Ne bom —,« je potrdil Gospod.

»Pa za dvajset —?«

»Če najdem pet zvestih, kakor si ti, prizanesel bom vsemu narodu.«

Gospod se je dvignil in ni dovolil, da bi se mu Lot zahvaljeval. Stopil je na hodnik, si oblekel plašč, nataknil klobuk, segel Lotu prijateljski v roko in odšel po stopnicah.

Lot je zrl za njim in premišljal, če le še ni previsoko število, in da bi Gospod še na manjše pristal. Ko se je hotel obrniti v sobo, je nenadoma zapel zvonec. Dekla je pohitela odpirat.

»Ali je gospod Lot doma?« je vprašal čokat neznanec, z nemirnimi očmi in se kradoma ozrl po hodniku in po obešalniku.

»Želite?« je vprašal Lot in stopil do vrat.

»Ali ni bil tu neki človek, ki se piše Bog?«

»Ne,« je lagal Lot brez premisleka. »Nikogar ni bilo.«

»Ta falot si nadevlje različna imena in hodi okoli ljudi,« je govoril neznanec. »Ni odkrit človek.« Nato je štokrljal dol po stopnicah, Lot pa se je vrnil v sobo.

*

Lot je sedel v kavarni in kadal cigareto. Razmršeni lasje so mu padali na razorano čelo, oči so izza naočnikov topo zrle po družbi, ki je bila dovolj glasna in prešerna. Bil je sam. Z desnico je pod mizo štel prste na levisi in mislil na število pet. Kolikor je prstov na eni roki; malo, samo pet. Pa on še ni prišel niti prek enega.

»Saj veš, prijatelj, kruh, kruh in še kruh,« je nekdo hotel suho in v dovtipu oponašati nekega generala, pa se je prisiljeno oziral okoli.

»Dolžnost —,« je menil drugi.

Tretji se je sicer rotil in se pridušal. Roke je visoko dvigal v zrak in navdušeno kričal. Pa Lot mu ni prav nič verjel. Nekdo je celo z veliko gesto govoril o šlevah in seveda sebi prav tako nadel taisti priimek, kakor da bi se vnaprej hotel opravičiti.

Lot se je dvignil. Kavarniško vzdušje ga je dušilo. Pokril se je in stopil na ulico. Zunaj je bila noč, luči so redko svetile in je bilo dovolj temno. Raznašalci časopisov so ga napadali, da se jih je komaj otresal.

Štel je udarce ure v zvoniku. Ob dvanajstem je obstal in se zbegal.

»Torej jutri,« si je dejal. »Takorekoč že danes.« Pohitel je. Niti ni zapazil, da gre nekdo ob njem, kakor senca.

»Lot,« je dejal neznanec. Lot se je zdrznil in obstal.

»Ti si, Gospod?«

»Jaz sem.«

»Prišel si,« je dejal Lot nekam bolestno. »Da nas udariš?«

»Sami se boste udarili in končali. Če se hočeš rešiti, beži iz mesta in se ne oziraj nazaj, da ne boš sam pokončan.«

»Ne bom bežal,« je dejal Lot. »Ostanem in bom pel, kakor doslej. Morda se bo našel kje kakšen košček rodovitnega sveta, ki bo sprejel vase seme, da bo kalilo.«

Bog je bil ganjen. Stisnil je Lotu zvestô roko in dejal:

»Veruj, Lot. Vera te bo rešila. Morda bo pa le kje vlažna zemlja, da bo seme pognalo in rodilo stoteren sad.«

II. »NACIONALNI PARK«

UTOPIISTIČNA ZGODBA IZ KATEREGAKOLI POZNEJŠEGA STOLETJA

V nekem stoletju se je ustanovilo Društvo za zaščito narodov, kakor so druga podobna društva, bodisi za zaščito redkih rastlin, ali živali, ki so bile na tem, da izumrejo. Od živali je prešlo izumiranje na cele narode, ki so bili v tej ali drugi neprijetni legi, ter jih je trenje med velikimi narodi, katerim — naravnost povedano — so bili v veliko napotje, skušalo uničiti in iztrebiti.

Zato so se našli, kakor vedno ob takih prilikah, ljudje, ki so sočustvovali s temi nesrečniki. Sklenili so in tudi ustanovili najprej omenjeno društvo in nato tudi zgradili nekje v Evropi »Nacionalni park«.

Ti parki so bili redkost in prava senzacija zadnjih stoletij vsega sveta. Park sam je obsegal ogromne dimenzije. Spredaj je bilo veliko postajališče zrakoplovov, kjer je vsak dan pristalo neizmerno število letal.

Dame in gospodje so se sprehajali ob visokih neprelezljivih železnih ograjah in si ogledovali znamenitosti tega parka. Toliko zanimanja niso vzbujali nobeni drugi parki, ne rastlinski niti živalski. Dijaštvo univez je oblegalo ograjo vsak dan iz vsega sveta in se oduševljeno vračalo z velikim uspehom.

V ta park so zapirali narode, ki so bolehal na izumiranju, to se pravi, ki niso vzdržali ogromnega pritiska civilizacije. Tu so vsakega posebej zaprli, rod ob rodu in jih takorekoč prisilili, da niso izumirali. Oplojevanje je bilo prisilno, vendar določeno na nek kvantum, da se spet ne bi preveč razmnožili.

To se mora priznati, da si je Udruženje prizadevalo na vse načine, da ne bi kakšno plemo izumrlo, kajti s tem bi bilo lepega dne parka konec. In kaj bi bil počel človeški rod, ko ne bi imel prilike videti narodov, ki so nekoč obljudovali lice zemlje, temveč bi morali samo verjeti na izkopine in kakšne brezpomembne novce, ali kvečjemu okostja.

Ves park je bil razdeljen na oddelke po plemenih in na pročelju onih so bili napisi, ki so označevali plemena. Tudi so bili lepo razdeljeni po kontinentih zemlje. Tako so »Ameriko« na priliko predstavljali poleg drugih manjših skupin v glavnem Indijanci. Spredaj je neka dama imela majhno drogerijo in trafiko in je poleg raznih gumijev prodajala tudi študije o tem rodu in povesti Karla Maya, kdor bi se pač hotel po bližje seznaniti s plemenom. V drugi skupini »Afrika«, je bilo mnogo plemen več ali manj temnopoltih in celo čudno majhnih ljudi. Tudi Arabci so posedali na zadnjih dveh in se nekam proti solncu klanjali. Bila je v vrsti tudi Avstralija, Azija z ogromnim kompleksom vrta in seveda tudi Evropa. Od evropskih praplemen je bila cela serija tipov, ki so se pa vendar razlikovali drug od drugega. Morali so podnevi biti zunaj, bodisi, da so se solnčili, sedeli v senci, ali pa sprehajali, dočim so ponoči lahko odhajali v svoje čudno zgrajene luknje, ki so si jih sami postavljali. Zunaj so morali biti zategadelj, da so jih obiskovalci lahko opazovali in nekateri celo »študirali«. Bili so pa tam neki Baski, Albanci, Slovaki, Belorusi, Estonci, Litvanci, Danci, Finci, Nizozemci in Irci. Tudi zadnje ostanke Grkov so hoteli tja preseliti, to se pravi — nekaj eksemplarjev izbrati, vse drugo pa iztrebiti. Pa je nekdo opozoril na njihovo

tisoč in tisočletja staro »kulturo«. In dasi ni nihče vedel določno, kaj je to »kultura«, so vendar pred besedo samo imeli tolikanj spoštovanja, da se ni nihče drznil kaj takega storiti.

V zadnjem času je pa silno razburilo ves znanstveni svet (in to je bil ves svet) vprašanje o nekem plemenu, takorekoč narodu, vprašanje o — »Slovencih«. Kdo je to besedo iztaknil in kje, ni znano. Vendar se je več avtorjev zavzemalo za to pleme. Kje, da je živelo, kdaj približno in kakšno je bilo. Reporterji so pisali kar cele članke teorij in prišli do čudovitih izsledkov. Nastali sta seveda — kakor vedno — dve struji. Ena je trdila na podlagi nekih beležk, da je res živelo nekoč neko pleme, ki se je nazivalo »Slovenci«, dočim je druga stranka a priori zanikala vsako verjetnost in s tem napravila še večji razdor. Takisto so se razdelili vsi ljubitelji »Nacionalnega parka« v dve struji in je prišlo celo do hudih demonstracij in pretepov. Končno to ni bil nikakor majhen problem. Ženske so druga drugi pulile lase v tem sporu, dasi bi vse rade videle to pleme in so sadistično zasledovale poročila številne ekspedicije, ki je na podlagi teh razprtij odšla na znanstveno potovanje na vse štiri strani sveta, da bi po možnosti določila vsaj prebivališče tega praplemena.

Ob istem času je odšel na raziskovanje tudi mlad znanstvenik (seveda v družbi svoje žene), ki je bojda prvi odkril notico o »Slovencih« in njihovem prebivališču, česar pa nikakor ni hotel izdati, kajti lahko bi ga prehiteli drugi.

Njegova poročila so bila fantastično fenomenalna. Posrečilo, da se mu je priti v kraje, kjer je nekaj prebivalo to pleme; da je celo odkril dve »družini«, sestoječi iz več članov: nekaj samcev in samic.

Časopisna naklada lista »Nacionalni park« je izšla v večmiljonskih izvodih in celo v večih izdajah, katerih vsaka naslednja je imela več zanimivosti in podrobnosti.

Teden dni je trajalo raziskovanje. Po tem času torej se je srečni najditelj vračal seveda z vsemi eksemplarji in z vsem, kar je našel pri njih. V dveh urah so zgradili nov oddelek v »Nacionalnem parku«.

Prihajali so ljubitelji tega parka v zrakoplovih, da vidijo novo senzacijo. Letala so zakrila solnce, da je bil mrak na zemlji. Prenočevali so ljudje v velikih nebotičnikih in celo na prostem. Ženske so blaznele v nestrpnosti in padale v nezavest.

Prihod ekspedicije je bil napovedan ob tretji uri popoldne. Ljudi je bilo zbranih na milijone na velikem letališču. Pretepali so se in streljali; redarji niso mogli pomiriti množice. Bile so pripravljene cele divizije vojaštva, da branijo ekspedicijo z najdenino vred pred navalom ljudstva. Godba je stala na visokem balkonu, da zaigra na fanfare, kakor hitro zrakoplov pristane. Državniki in politiki so stali v frakih in cilindrih in prav tako čakali.

Točno ob treh pet minut je nastal nemir med množico. Zrakoplov je prihajal. Vrišč in trušč sta preglušila brnenje motorjev. Ogromno telo je gladko in na mestu pristalo. Vojaštvo ga je takoj obstopilo in naperilo bajonete proti občinstvu ter tako zadržalo naval. Kljub temu je bil pritisk mase od zadaj tolik, da je časopisje poročalo o tisočih žrtvah, ki so se neprostovoljno nasadile na bajonete.

Godba je zaigrala, pa kmalu zamrla v donebesnem navdušenem kričanju ljudi. Najditelja in njegovo ženo je obleglo nekaj stotin ducatov fotografov in reporterjev in hotelo vsaj nekaj besed in vsaj zadnji del za sliko. Znanstvenikova žena, ki je poročala namesto živčno popolnoma utrujenega moža, je dejala, da bo mož napisal večjo razpravo, ki bo zlasti zanimiva, ker je obenem našel tudi neko knjigo.

Ljudi, ki naj bi bili »Slovenci«, torej neko neznano pleme, so varno in skrbno spravili v vrt, lepo urejen in ograjen z visoko mrežo. Vojaki so kljub temu morali še nekaj dni stražiti ograjo, da se je razburkana množica nekoliko pomirila, kajti sicer bi brezdvomno pomandrala tako redko najdenino, kar se pa ni smelo zgoditi.

Tako je »Nacionalni park« prišel še do ene redkosti in zanimivosti in s tem posekal vse druge ustanove te vrste. Vsi številni ljubitelji tega parka so prihajali, da bi videli to zoološko dragocenost. Indijanci niso več bili privlačni.

»Knjigo so baje tudi našli pri njih,« je dejal nekdo.

»In jo bodo ponatisnili?«

»Ko jo raztolmačijo in prestavijo.«

Nad vrati je stal napis v velikih črkah: »Slovenci«. Ženske so omedlevala ob pogledu na družino sedečo v senci, zlasti na visoko in lepo raslega mladega samca, ki se je hladnokrvno sprehajal za ograjo z rokami na prsih prekrizanimi in srdito gledal skoz omrežje.

Bil je visok, obrit v obraz, sinje oči je imel, nekam v daljavo zasnjane. Hodil je s ponosnim korakom, ne da bi se po kom ozrl. Bogatinke so mu metale dragocenosti pred noge in ga klicale. On pa ni nikogar pogledal in se ni sklonil, da bi to ali ono stvar pobral. Miljarderke so letale okoli ravnatelja in celo okoli vratarjev, da bi jih notri spustili, da se ga vsaj s prstom dotaknejo. In ko niso ničesar dosegle, so jih napadali krči in so se vile po tleh.

Mali samček, ki se mu je vse to zdelo zanimivo, je hodil okoli in kazal skoz ograjo osle ljudem.

»Kaj želi?« je nekdo vprašal.

»Bog ve. Ven bi rad, ali pa je lačen.«

»Vrzi mu sladkarij«. Skoz ograjo je padel kos peciva, ki ga je mali hitro pospravil. Nato je spet kazal osle.

»Revček, več prosi.«

Drugi pa so posedali pod drevjem in topo strmeli, ali pa izpuščali neke čudne glasove. Dva starejša samca, in nekaj samic, vseh skupaj pač petnajst.

Tako so premišljali svojo usodo po dnevu, dočim so ponoči odhajali v začasno stanovanje, namesto katerega si bodo morali pozneje sami postaviti dom.

Po nekaj dneh so se odpočili in umirili. Nato je prišel oni, ki jih je našel, da bi jih pogledal in presodil, če so zdravi. Pogovarjal se je z njimi z gestami, kar so razumevali in odgovarjali enako. Nato je zahteval od njih knjigo, ki so jo s seboj prinesli.

Ko so dojeli, kaj hoče, so zajokali. Skušal jim je dopovedati, da knjiga pride v muzej, da pa jim bodo natisnili drugo.

»Mora tako biti,« je prigovarjal. Knjige niso našli pri nobenem drugem plemenu.

Ko je tako le zahteval in sitnari, so ga moški kratkomalo napadli, in komaj da je ušel pred njihovimi pestmi.

Navzlic temu so knjigo zaplenili in jo prenesli pred stol znanstvenikov. Najprej so po prerekanju dognali, da je pisana v prastari latinici. Našel se je med njimi veščak, znanstvenik iz »Biblioteke narodov«, ki je znal čitati v latinici.

Privedli so ga in čakali nestrpno.

Starec je sedel na stol, nataknil zlate naočnike in zlogoval počasi:

Ivan Cankar: »Hlapci«.

Potem so izročili knjigo raziskovalcu, ki naj bi dognal iz nje karakter tega naroda, njegovo zgodovino, kulturo in vzroke propada. Zlasti slednji so zanimali nekatere.

Kaj so dognali, zaenkrat ni znano. Ko pa bo studija končana, bo izročena javnosti za — ogledalo.

Z A P I S K I

PETER PAJK

TEDENSKE NOVICE V FILMU

Upravičeno in umestno je S. Kracauer v oktobrskem zvezku »Die neue Rundschau« nastopil proti tedenskim revijam v filmu te vrste kakršne so se zdaj razpasle po svetu in ki spadajo v stalen program: »Tedenske novice v filmu, naj jih proizvajajo Ufa, Fox ali Paramount, ne poznajo večjega častihlepja kakor željo, da bi obsegle ves svet. Toda svet v teh tedenskih novicah sploh ni svet sam, ampak to, kar ostane od sveta, če iz njega odstranimo vse važne dogodke. (To velja pri nas tudi za tiskane novice — dnevnike. P. P.) Kilav ostanek sveta, ki ga filmska industrija ima dejanski za veseljstvo ali ki ga občinstvu le zato ponuja, da mu za trenutek utaji dejanski svet... Naši kroniki pa ne bežijo iz sveta zaradi varčnosti, ampak iz nepriznanega ali tudi zavestnega strahu pred odcopranjem. Zakaj ako bi prikazali stvari takšne kakršne danes so in se dogajajo, bi se obiskovatelji kinematografa utegnili vznemiriti in podvomiti o dobroti sedanjih uredb. To hočejo seveda na vsak način preprečiti. In ker niso v stanju, da bi ljudstvu dali kruh, mu prirejajo vsaj cirkuške igre, ki ga podhranjujejo z iluzijami.

Del stalnega sporeda so elementarne nezgode. Tudi ako pristanemo na to, da spadajo goreči tanki za olje, železniške katastrofe in poplave med najhvaležnejše filmske predmete: ako to dejstvo priznamo, ni niti njih stalno povračanje upravičeno, niti ni ovržena možnost, da so drugi vsaj prav tako hvaležni predmeti, ki bi jih bilo mnogo plodneje prikazovati. Da fabrikanti tedenskih novic takih prilik ne porabijo, ampak rajši vztrajajo pri potresih in viharjih, izvira precej iz njih težnje, da bi se izognili dogodkom, ki se dogajajo v človeški družbi. S slikami razrvane prirode, h katerim se vedno znova zatekajo, se obenem v gledavcu zbudi predstava, da je tudi družabno dogajanje tako neodvrnljivo

kot kaka povodenj. Kdor dobiva za aktualnosti neprestano izbruhe naravnih sil, nehotе prenese vzročno zakonitost v človeške razmere in na posled zamenja krizo sistema s potresom... Ta učinek tedenskih novic v filmu da vero v neizpremenljivost naših uredb in hromi voljo, ki je usmerjena na njih izpremемbo.

Početje elementarnih sil izmenjujejo otroški in živalski prizori... Ako bi ob prilikah nastopala ta bitja, ki ne pripadajo ali ki še ne pripadajo socijalnemu svetu, bi to bilo primerno razvedrilo; da jih pa neprestano upodablja, je znamenje o odtegnitvi od resničnosti odraslih. Da nam te resničnosti, za katero trpimo, ne bi bilo treba odkrivati, se umikajo v deželo otrok, in nje večno poseganje v tedenske novice kaže tudi hrepenenje občinstva, da bi se zrcalili v predzvesti otroštva, čemur proizvajatelji radi ustrezеjo... Prebivalstvo se iz lahko umljivih razlogov upira prevratu obstoječega in namestu da bi sili moško zrli v obraz, posezajo nazaj k vsem onim bitjem, ki o njej še nič ne vedo...

Po nepotrjeni pravici iz navade je tudi sportnim tekmam določeno stalno mesto v tedenskih novicah. Poleg odkritij spomenikov, bojnih ladij, manevrov in drugih ceremonij, ki le malokdaj res priklepajo, a zato tem češče imajo reakcionarno tendenco ali pa kot gola mašila sploh nič ne povedo, nastopajo s trdovratnostjo, ki meji na monotonijo... Ti stereotipni sportni posnemki, ki jih že poznamo, preden smo jih videli, nimajo le namena, da zadovolje strokovnjaško zanimanje občinstva, ampak tudi da utrde ono zadrževanje, iz katerega izvirajo sportna pretiravanja. Kakor prepogosto ponavljanje daje sportu pomen, ki mu v primeri s socijalnim in političnim udejstvovanjem ne gre, tako tudi preprečuje prikaz mnogih dogodkov, ki so v odločilnem smislu aktualnejši od sportnih...

Nedavno je neka radikalna, ta čas že ustavljena filmska zveza poskusila iz gradiva, kar ga je v arhivih slik, sestaviti tedenski pregled, ki res poseza v naše razmere. Zveza je morala dovoliti, da ji je cenzura črtala, in sploh ni imela dolgega življenja. Poskus vsekakor uči, da že drugačna priredba kakor običajna tedenska revija pomore do večje privlačnosti. Razen tega se mi zdi, da bi filmska industrija z mirno dušo lahko predočila nekoliko več sveta, kakor se ji ga sedaj poljubi objeti. Da se še mnogo naviti na Nemškem, in občinstvo najbrž ne bi imelo prav nič proti temu, ako bi ga poučili o človeških in nečloveških razmerah, v katerih živimo.»

LA NOUVELLE REVUE FRANÇAISE

V oktobrskem zvezku »La Nouvelle Revue Française« je *Emmanuel Berl* prispeval »Ljubezensko mitologijo«. Avtor bi bil spisu lahko dal tudi naslov »Tipologija žensk v meščanskem svetu«. (Ako bi bil Nemec, bi bil to gotovo storil; vprašanje je le, bi li kak Nemec sploh kedaj napisal kaj podobnega.) Delo namreč opisuje vse tipe žensk, ki se pojavljajo v meščanskem svetu, in erotični odnos moža do njih ter postaja na ta način zanimiva kulturno-zgodovinska študija sodobnega erotičnega življenja. Pri vsem smislu za potankosti vsakdanjega dogaja-

nja stoji avtor vseskozi na resni višini in delo se nikdar ne poniža do »trača« in običajnega plitko-senzacijskega štiva.

Meščana E. Berl ne opostavlja kakor *Flaubert* (»Meščan je človek, ki nizkotno misli«) ali naš *Cankar* (»filister«) umetniku, ampak fevdal-nemu veleposestniku, aristokratu, pred njim in komunističnemu delavcu, ki pride za njim: »Meščan je človek, ki ima denar in ugled in ki hoče zmeraj več denarja in zmeraj več ugleda.« Ljubezen meščana žali, ker mu to dvojce lahko vzame. A bolj ko se je boji, bolj ga zasleduje. Vsak življenjski krog si ustvari svoj tip ženske. Ni dvoma, kaj je razumel pod besedo »ženska« Benečan 16. stoletja, kaj Dunajčan 17. stoletja. Modernemu meščanu ni uspelo ustvariti lasten tip: prilagoditi je moral svojim družabnim razmeram mitose preteklosti.

Razlikovati je treba ženske, ki se jih polastimo, in ženske, ki se nas polaste. K prvim prišteva meščan soproge, lepe dame-grešnice in deklíce. Dobra soproga meščanova izvira od rimske matrone in krščanske soproge. Izrojena je seveda, ker sta religiozna vera in državljanska vera izgubili precej moči. — »Poleg dobrih soprog so nekdanj poznali tudi lepe grešnice. Prešuštnice, ki jih je plamen gnal k vam. Tvegale so večno življenje, toda nudile so vam naslado, ki je bila tem življša, čim več topline ji je dajala peklenska zveza. Vrle — — — naslade! *François Mauriac* živi še v teh čarih. »Pozabila je zaradi mene na vse dolžnosti...« Žrtev je bila tam večja, čim oblastnejše so bile dolžnosti (čim več je bilo bogastva, ugleda, otrok)... Mitos živi še v literaturi. Toda sodobna nemoralnost ga razkraja. Ker se je vselej mogoče ločiti, srečni zapeljivec vselej tvega, da mu pride strastna soproga v breme... Izza l. 1900 da gledališče dvomiti, je li ljubimec varan ali varavec... Strah pred pogubljenjem se je danes zmanjšal. In nihče si ne upa več reči: »Zaradi mene se je izneverila vsem dolžnostim.« Bile so tudi — in so tudi še zmeraj — razvratne dame iz odlične družbe. Princezinja se vam splazi v sobo po prostranih hodnikih starega gradu, se da oskruniti ali vas oskruni. Nič duše, ki se rešuje ali pogublja. Vse je v nasladi, v kratkem stiku dveh epiderm. Vrednote so vrednote elegance. Zakaj razvratna tradicija je aristokratska tradicija. Najboljše v tem območju je vojvodinja. Če ni vojvodinje, baronica. Če ni baronice, ženica veleindustrijalca. Bogataša... Osobje je osobje 18. stoletja... Dama mora biti brez morale, brez vsakršnega pomisleka. Toda čudovito dobro vzgojena. Povzpeti mora meščana za dobo njene ljubezni do aristokracije... — Iz karakteristike mlade deklíce posnemam: »Rekli bi, da se deklica tembolj uveljavlja, čim neodvisnejša je, čim bolj neugnana. Odpustili bi ji celo zelo lahko, da ni več devica, da le ni zanosila, da se ni podjarmila možu. Da je le ostala amazonka, kakršno želimo, porogljiva, hudobna, divja, srečna. Nedotaknjena ostane, če sebe občuduje in moža zaničuje. Če se ji egoizem ne zlomi. Lastnosti, ki ji jih prisojajo in ki jih od nje zahtevajo, so ravno nasprotno od onih, ki jih pričakujejo, ako je omožena. Meščanu ugaja, da mu je žena nepristopna in da mu hči razgraja. Da mu je žena neomadeževana in da hči flirta. Da je žena nežna in deklica ironična. Morda zategadelj, ker je meščan konservativen, kadar gre za sedanjost, in napreden, celo radikalen, kadar gre za bodočnost. Kar se njega tiče, žaluje po *Louis-Philippu*, *Thiersu* in *Poincaréju*. Toda prav rad misli, da se bodo — pozneje, ko bo mrtev — stvari izpremenile, da bomo

imeli Združene države evropske, izbočen film itd. ... Pri ženi išče jamstva in pri hčeri nad. Odtod »kriza nravi«: vzorec deklice se ne ujema več popolnoma z vzorcem matrone, in vsak dan postaja teže, v dobre soproge preobraziti lahkožive deklice.«

Omenjene tri vrste žensk izražajo meščanov uspeh. So pa še ženske, ki so mu v pogubo. Take pogubne ženske so pijavka, kurtizana in prostitutka. Te pomenijo meščanov poraz.

»Pijavka (s to besedo prevajam tujko »la vamp«) je srednjeveška čarovnica: Ženska, ki ima od narave ali ki kupi od hudiča ljubezenski napoj. Križarji se niso ubranili nasladnih čarov lepih mohamedank in njih potomci mislijo še danes, da imajo neke ženske pogubno moč ... Kristjanu postane vsaka ženska, ki je silno želi, sumljiva. Žena ga podvrže. Mož podleže ženski, ki podleže hudiču. ... Kadar Omphala izda Heraklesa ali Dalila Samsona, se poslužujeta samo naravnega zapeljevanja. Toda krščanski vitez ne more biti poražen, ne da bi se sprickal zaradi poraza. Kadar izgubi, pravi, da so kocke sleparske. Ženska zmagovali nad njim le, kadar se zveže s satanom ... Ta miselnost je potlačila žensko, toda obrača se spet proti možu, ker podvoji privlačnost ženske z močjo misterija ... Pijavka ne ljubi moža. Zaničuje ga. Naloga ji je, da ga uničuje. Za čarovnico je bilo delo dovolj enostavno: vitez mora zanikati Cerkev. In je bot s Satanom. Posel pijavkin je mučnejši. Strmoglaviti mora meščana s socialne lestve. Treba je, da mu ne da izgubiti samo vero in čast, ki sta kmalu izgubljeni, ampak tudi denar, zveze, celo njegovo opravilo ... Pijavka je zmeraj na prodaj in ni nikdar prodana. Pohlep ji ne zmanjša neodvisnosti. Zakaj ona noče denarja tolikanj zato, da bi zbiralala zaklade, kolikor bolj zaradi prečudne naslade, da ga jemlje. ... Ne ljubi denarja zaradi denarja, ljubi ga ker je duša meščanova ... Osnovni misterij pijavke za meščana je, da nima želje, naložiti denar, ki ji ga dajejo.« — Druga vrsta pogubnih žensk so kurtizane. »Meščanu je kurtizana zapopadena v besedni igri: bohota — pohota. V ženski, ki se prodaja, občuduje denar, ki ga stane, in njeno erotično ceno meri po plačilu, s katerim jo plačuje. Niti mladost, niti lepota, nič ne more prevesiti bleska demantov, skrbno izbranost soboljine ... Na kurtizanini postelji meščan tepta bogastvo svojega boga. In z njim vred ljubimce, ki jih je imela. Metresa g. Citroëna, ni li to že g. Citroën? Metresa kraljev... *Gaby Desbys* ... Meščan čuti ob njej s tisočkrat stopnjevano silo isto ugodje, ki ga čuti, ako v gledališki ali restavracijski dvorani občuje z znamenitimi osebam ... Motili bi se, ako bi mislili, da predstavlja kurtizana za meščana samo možnost ničemurnih zadostitev ... Denar ne služi meščanu tolikanj za to, da druge osuplja, kolikor bolj da se samega sebe osvesti. So razne prilagoditve, ki jih zajamči kurtizana. Zavest, da ima kdo okus. Da je rafiniran ... Kakor hitro se meščan prepriča, da je ženska zelo draga in da mu ne more biti všeč, misli, da se ona zelo razume na ljubezen ... Ne gre za to, da vemo, ali *Cochet* dobro igra tennis, ali *Paul Valéry* dobro piše in so li *Briandovi* govori res dobri govori. Resnični razlogi, ki tu prepričujejo meščana so ti, da ima kurtizana za dva milijona draguljev, da je *Cochet* prvak za tenis in da je *Paul Valéry* član Francoske akademije. Toda čast zahteva, da najde imenitnejših razlogov. Torej veruje, da je čutnost tehnika kakor klavir, kuhinja (obilni vir metafor). Da so vaje. Recepti. Skrivnosti. Da imajo neke žen-

ske uspehe zaradi natančno določenih prednosti.« — Od kurtizane se bistveno razločuje prostitutka: »Meščan nikakor ne misli, da je cipa manj draga kurtizana. V njej vidi nasprotje kurtizani. Zakaj predstavlja mu ljubezen brez vsakršne prefinjenosti. Med njo in njim ni nikakega upa na soglasje, tudi mimogrede ne. Ona vtelesa to, kar se mu gabi: ne pozna namreč hlimbe. Kulture. Cinizma... Cipa nima niti malo čara... Meščan cipe ne prizna za žensko, kakor tudi dékle ne. Kot enostavna nositeljica spola mu ne poseže v eksistenco, kadar je trenutno ne rabi. »Nič ni skupnega med menoj in to žensko,« si misli. Zategadelj niti pridige niti knjige *Carca*, *Victor-ja Margueritte-a* niti neštete reportaže o Saint-Lazar-ju ne predružačijo zaščitnega in sadističnega režima prostitucije. Meščan bere te vrste povesti: toda zdrknejo mu za nohte. Niti *Hugo* niti *Sue*, niti *Dostojevski* niti *Tolstoj* ne dosežejo drugega kakor odobravanje. Meščan kupi »Bednike«, joka nad Fantinino nesrečo, kupi »Zločin in kazen«, joka nad Sonjo, toda Saint-Lazar ostane Saint-Lazar. Zakaj junakinje v romanih so ženske in cipe so živina...«

*

»La Nouvelle Revue Française« je, kakor znano, osrednja in najprezentativnejša francoska revija. Okoli nje se zbirajo skoraj vsi, ki v Franciji in še preko Francije kaj pomenijo. To je mogoče samo zategadelj, ker vsebinske in oblikovne smeri revije ne določa neka izrečna in ostro očrtana ideologija, nego se izbira med sotrudniki oziroma prispevki, ravna le po njih kvaliteti in sodobni pomembnosti. Tako se lahko zgodi, da v septembrskem zvezku srečamo n. pr. dva toli različno usmerjena umova, kakršna sta ustanovitelj revije *André Gide*, ki pod naslovom »Jeunesse« (Mladost) nadaljuje pred leti objavljeno avtobiografijo, in ruski emigrant *D. S. Mirskij*, ki je tudi zastopan z avtobiografskim doneskom: pod naslovom »Zgodovina neke osvoboditve« prikazuje nekako narobe-izpreobrnitev, v zvezi z ruskimi filozofskimi in literarnimi strujami opisuje svoj razvoj od skrajnega spiritualizma in mističnega idealizma »Evrazijscev« do skrajnega filozofskega in historičnega materijalizma in znanstvenega pozitivizma. Protislovja in kolizije so v taki reviji neizogibni: toda tu ni važna oseba in njeno mnenje, ampak osebnost in njen svet; ne gre za stvar, ampak za stvari! Urednikova idejna in graditeljska sila se izkaže, kadar se izogne enostranskim poudarkom ter nasprotja strne in uravnovesi v višji sintezi.

Naj opozorim še na nekatere prispevke v letošnjih zvezkih. V prevodu je prinesla revija roman Angleža *Roberta Hughesa* »Vihar pri Jamaïki«, ki spada med najpomembnejša leposlovna dela zadnjih let. (Značilno je, kako se morajo včasih tudi vodilne revije velikih literatur ozirati po prevodu zlasti kar se tiče romanov.) Nenavaden poizkus je objavil majski zvezek: sedem prevajateljev je z avtorjevim sodelovanjem prevedlo v francoščino dva odlomka novega romana *Jamesa Joycea*: *Anna* *Livie Plurabelle*, in sicer dva odlomka, ki še ne predstavljata končnega stanja. Junjski zvezek je prinesel prvi(!) francoski prevod *Goethejevega* tehtnega esaja »Shakespeare brez konca in kraja«. Stalni prispevki so *Alanovi* »Propos«, *Alberta Thibaudeta* »Réflexions« in *Ramona Fernandez* »Les Essais«; eseje, ki obravnavajo literarne in umetnostne pojave v Franciji in izven Francije, prispevajo še *Marcel Arland*, *André Lhote*, *Benjamin*

Crémieux, Philippe Soupault, Denis Saurat i. dr. Za prihodnje zvezke obljublja *Paula Valéryja* »Zapiske«, *Marcela Jouhandeau-ja* »Elise«, *Jeana Wahla* esej o *S. Kierkegaardu* itd. Revija ne pušča v nemar nobenega važnega dogodka v življenju in kulturi in zlasti upošteva bolj kakor naše revije politične probleme, pri čemer je ugodno to, da v Franciji nimajo kakor na Nemškem cenzure in zasilnih odredb.

*

Ni na svetu revije, ki bi čitatelju nudila samo suho zlato in srebro; ako govorimo o najodličnejših revijah, je ta odličnost vendarle še zmeraj nekoliko relativna. Toda tudi najpopolnejših biserov, samih izbranih in pestrih duševnih zalog in dobav se čitatelj — in tudi čitatelj je neke vrste soustvarjavec — sčasoma utruji in naveliča, ako ga izpremembe in domisleki znova ne pritegnejo. Poleg oblikovne dovršenosti in vsebinske pomembnosti in pestrosti mora urednik revije vselej upoštevati tudi psihološko važnost presenečanja. Domisleki, ki listu zajamčijo izvirnost in edinstvenost, ugodno vplivajo na čitatelja, a prav tako tudi na sotrudnika, ker mu odpirajo nove možnosti ustvarjanja in nove umstvene tekme.

S takim izvirnim, v najboljšem smislu besede učinkovitim domislekom se je uvedla letošnja »La Nouvelle Revue Française«: pod naslovom »Trois prénom« (Tri krstna imena) stoje na čelu januarskega zvezka kratki prispevki treh odličnih francoskih avtorjev, ki so vsak iz svojega doživetja in na svoj način obdelali isti predmet. Za osvetlitev in zaradi kontrasta s poprej obravnavano »Ljubezensko mitologijo« dva v izvlečku navedem.

Paula Valéry-ja »Lavra« je abstraktna: »Da se Lavra prikaže, je treba, da me vse okoliščine napravijo samega. Lavra zahteva in biva v tem molku, napetem od pričakovanj, kjer včasih postanem to, kar pričakujem. Ona zazna, kar žubori med mojo željo in mojim demonom. Bledi obraz ji je dovolj nedoločen, ne pa tudi pogledi. Kaka razločna sila! ... Kjer mi obstanejo oči, potegnejo njene za seboj. In kadar zaprem trepalnice, ji oči znova zažive in vprašujejo. Njih izpraševalna moč me presune, in zgodi se, da ne morem zdržati njih globoke trdnosti. In tedaj iz praznega znova vstane sladki vonj starih oblek Lavrinih, rok in las resnične Lavre, Lavre, ki je bila iz mesa in krvi; osvoji mi misli, pomeša ali skali se s trpkim duhom uvelega listja, in iz vsega srca zatonom v neko magično žalost.«

Tretji prispevek je *Paula Moranda* »Marion«. Zanimive so uvodne vrstice: »Nedvomno sem današnji (10. julija 1927); pripeti se mi, da se igram z ženskami in jih ne utegnem vprašati po imenu. Sem pa tudi včerajšnji, dovolj včerajšnji, da krstnim imenom pridevam absurdno važnost; verujem kot fetišist, kot alkimist, kot empirik v njih moč — čeprav sem brezverec, ki ga nevidno tako malo prevzame kakor ude treznostnega društva alkohol. Krstna imena, ki slušajo vse drugače skrivne nujnosti kakor rodbinska imena, in ki so v neposrednem stiku z zvezdami in nebeško mehaniko, ki se gibljiva in mednarodna spuščajo iz raja, da obišejo kočice — krstna imena so primiljena deca usode. Prehajajo in spet prihajajo do veljave kakor Halleyev komet vsakih 65 let. Včasih so

sprta z rodbinskim imenom in včasih se zvežejo z njim in gredo za gospodom kot dober poslanik. Često, žal! premine eden pred drugim; toda združena ostaneta kakor pri orientalskih kaznih, kjer živega človeka privežejo na mrliča. O, da se prve resnice, kakor zahtevajo veliki duhovni, ne imenujejo!... Nam, ki smo od te zemlje in iz njene male družčine živih (ki je pač kos velikemu prostozidarstvu mrtvih), dovoljeno nam bodi, da drug drugega krščujemo; narava nam daje usta, ušesa, vodo in sol; prepoznamo se v sladki domovini pratike. Sinovi dobe, ki je raztrgala ponos in ne veruje več v imena, poigrajmo se ročno z enostavnimi svojimi imeni izbranega in neposrednega vonja!

GRIGOL ROBAKIDZE

Georgijski narod, ki prebiva ob Črnem morju in na Kavkazu, ni mnogo večji od slovenskega in tvori, odkar je razpadla carska Rusija, posebno republiko. Največji pesnik Georgije in obenem največji pesnik današnjega Orienta ter eden najpomembnejših sodobnih romanopiscev je *Grigol Robakidze*. Ta je pred meseci podal interview, ki je v marsikaterem oziru zanimiv in poučen.

Grigol Robakidze pravi, da sicer pripada k »Višnjevemu rogu«, ki se je ustanovil l. 1916 in ki je prevzel evropske tehnike, vendar poudarja, da ni nikdar stal v ospredju tega literarnega krožka: »Na mojo literarno izobrazbo niso vplivali francoski in ruski simbolisti, marveč zajemam iz jezikovnih globin eposa o Gilgamešu, iz babilonsko-iranskih izročil, ki jih bom skušal oživiti s sredstvi evropske literarne tehnike. Tudi zavračam kot jezikovno nepopolno vso georgijsko književnost od trinajstega do devetnajstega stoletja in datiram novi razvoj našega literarnega jezika z delom našega jezikovnega genija, viteza *Šote Rustavelija*, avtorja velikega eposa »Mož v pantrovini«. Robakidze ugotavlja, da georgijska literatura zadnjih desetletij natančno zrcali razvoj njegovega naroda. Do konca prejšnjega stoletja so bili nositelji literature samo knezi, katerih zadnja faza je bil realizem v smislu *Zolajevem*. Njim je sledila literatura jarega malomeščanstva. Revolucija je ustvarila tisto literarno smer, ki ima največ bodočnosti — kmetiško-proletarsko...« Mnogo važnejša kakor vse te smeri je pa splošna literarna navdušenost, ki se zadnji čas opaža v Georgiji. Revolucija je prinesla v literature vsega Kavkaza nezasičen razmah. Pred revolucijo je bila literatura zadeva ozkega kroga nacionalistov, celokupna literatura je imela majhen obseg. Sedaj nove izdaje nekoliko tednov po izidu dobesečno razgrabijo, in naklade, ki gredo na desettisoč, niso redke, kar je seveda za trimilijonski narod skoraj nepričakovano priznanje.«

Robakidze piše v hevzurskem narečju, ki ga govori neki zagoneten georgijski rod, bivajoč v tifliških gorah, ki še danes nosi srednjeveške viteške oprave in ki je razvil svojevrstne zakone občestvenega življenja. »Tudi moja zadnja dela,« zagotavlja *G. Robakidze*, »veljajo temu ljudstvu in v podobnih razmerah živčim Svanom. Oba rodova sta izredno čudovita in spominjata na religiozna občestva davnin. Hevzuri so tudi veliki

pesniki in iz njih pesmi veje vprav homerska veličina. Te pesmi zapisuje Hevzuri na ogromne skale svoje domovine.«

Interview je *Robakidze* završil z besedami: »Kljub mnogoterim evropskim vplivom sem ostal vzhodnjak. Literarni vzor mi ostane iransko-babilonski način, ki v svetovni literaturi še ni našel primerneга izraza; a v tem načinu se bo nekoč vzpel most med vzhodom in zahodom.«

P O R O Č I L A

KNJIŽNA POROČILA

Juš Kozak: »Šentpeter«. Roman. (Založila Tiskovna zadruga. Tiskala Delniška tiskarna. Opremil ing. arh. Janko Omahen. 1931.)

»Šentpeter« je pred nekaj leti izhajal v »Ljubljanskem Zvonu«, zdaj ga je pa pisatelj popravljenega izdal v dokončni obliki.

Če se najprej dotaknem vsebine in posnamem iz nje, kar je najvažnejšega, bi jo orisal takole:

V šentpeterskem predmestju Ljubljane živi — nekako pred stoletjem — sredi okraja, čigar obrt je poleg gruntarstva mesarstvo, premožni in ugledni načelnik mesarske zadruge Matija Zamejec. Njegovo posestvo je lepo, obrt bogata, rodbina spoštovana in mogočna. Zamejec ima dve hčeri: Marijo in Azo. Te dve, ki nista več trdno navezani na tradicijo rodu, postaneta nosilki pogube. Marija zanosi z Rokom, sinom Zamejčevih družini mrzke rodbine Hostarjevih. Čeprav goji zadržano ljubezen do Godeževega Andreja, samopašnega in bahavega fanta, se vendar pod pritiskom očetove volje in zaradi otroka, ki ga ima pod srcem, poroči z Rokom. Vé, da njen zakon ne bo posebno srečen in zato trpi. Njen stric, Zamejčev Luka, sprevidi usodnost te zveze in sklene, podpihovan po zvitem potepuhu Svedraču, Roka umoriti. Že je na tem, da namero izvrši, ko nastopi v odločilnem trenutku slučajen dogodek in ga odvrne od umora. Tako se Marija vendar poroči. Na svatovanju pa se razve, da gori cukrarna na Poljanah. Svatje hite gasit in tedaj se zgodi nesreča: Marijinega moža podsujejo bruna, da na posledicah ohromi. Marijina usoda je s tem zapečatená; priklenjena je ob pohabljenega moža. Zvesto in vdano mu streže, on pa jo muči z izbruhi ljubosumja na Andreja in s sovraštvom do vsega zdravega. V teh razmerah se Mariji ponovno vrača misel na Andreja, vendar pa ostaja možu zvesta. Medtem se je razvilo med Marijino sestro Azo in Andrejem strastno ljubezensko razmerje, ki pa ne ostane brez nesoglasja. V trenutku nesporazuma omami Aza iz užaljenosti mladega Jergelčevega Mirka, da se vanjo zaljubi. Ko pa ta spozna, da je bil samo njena igrača, se ustrelí. Njegov oče ne more preboleti smrti sina edinca. Zadene ga kap in umrje. Ljudje obdolže Azo, da je Mirka z lehkomiselnim zapeljevanjem pognala v smrt. To zgražanje in pa bolešno razočaranje nad najljubšo hčerjo zadene Zamejca v najboljčutljivejšo mesto; čast njegověga imena in rodu je pogažena. Aza, ki ji tudi Andrej pokaže nezaupanje, si ne ve pomagati in zbeži pred razjarjenim očetom in pred ljudmi v Trst. Andrej pa prične v mesarski zadrugi izpodkopavati Zamejcu tla. Res se mu posreči, da sam zasede načelniško mesto, s čemer je Zamejčev ponos še bolj ranjen. Umika se ljudem in išče utehu v samotí. Medtem pa je Rokova bolezen napredovala in se razvila v polblaznost, v kateri Rok umrje. Marija, ki je mlada in lepa, življenja in ljubezni pa pravzaprav še ni nič užila, se prične nagibati k Andreju, ki se ji spet približuje. To pa povzroči nov zapletljaj. Rokov oče Marijo iz sovraštvá obrekuje pri Zamejcu, nakar jo ta prekolne. Marija se čuti nedolžno in skuša Zamejca prepričati o svoji čistosti, toda zaman. Zamejec jo

zavrže in živi poslej samo v hrepenenju po Azi, o kateri je prepričan, da se bo vrnila in spet izpolnila njegovo življenje. Aza se res vrne, a ne, da bi ostala doma, marveč da bi dobila od očeta svoj delež, s katerim bi se vrnila v Trst in se tam poročila z nekim bogatim trgovcem, ki ga je vzljubila. Zamejec pa noče prodati njenega deleža. Aza spozna od tej priliki tudi Marijino ljubezen do Andreja in možnost poroke z njim. Ker ga sama še ni pozabila in ko vidi, da hoče Andrej tudi njo (Azo) spet imeti, se maščuje nad njim in ga osmeši ter poniža. S tem reši Marijo, a ji uniči tudi zadnjo vero v življenje. Aza se nato vrne v Trst. Mož, s katerim se tam poroči, je brezvesten in lahkomišeln človek. Da bi se rešil dolgov, v katere je zalezel, hoče imeti Azin delež. Posreči se mu, da zvijačno izsili denar iz Zamejca, češ, da je Aza izgubljena, če ne dobi denarja. S krvavečim srcem se Zamejec uda in ji pošlje denar. Azo mož kmalu zapusti in ona utone v blodnem življenju. Zamejca še vedno muči misel nanjo in zato pošlje v Trst poizvedovat potepuha Svedrača. Ko po njem zve za Azino usodo, je do konca uničen. Zadene ga kap in umrje. — Ob življenju Zamejca in njegovih hčera nam prikazuje pisatelj življenje četrtega zastopnika tega rodu, Matijevega brata Luke, ki je radi svoje ljubezni do Mare, divje in pohotne ženske, zapravil svoje posestvo. Prikaže nam ga kot izgubljenca zaradi svoje ljubezni, ki se posebno močno pokaže ob Alešu, nezakonskem otroku, ki ga je imel z Maro. Ljudje ne vedo, čigav je Aleš. Zanj se zavzame župnik in ga da v rejo škofički, obrekljivi in versko do skrajnosti napeti ženski, ki Aleša tako muči, da ji ga župnik odvzame in da v oskrbo Mariji. Škofička se maščuje in iznese govorice, da je otrok sad razmerja med župnikom in Marijo. To povzroči novih katastrof. Župnika kliče škof na odgovor. Kljub njegovi čistosti se boleš v njem dvigne tako močno, da ga zadene kap in umrje. Luka pa hoče oprati Marijino čast in izpove, da je otrok njegov. V prepiru, ki po tem nastane, vržejo Andrej in drugi omamljenega Luko v vodo, iz katere ga ljudje zjutraj sicer potegnejo, toda Luka v nekaj dneh na posledicah umrje.

Zdaj prestavi pisatelj dejanje za kakih dvajset let naprej, ko dorašča mladi rod, med njim Rok in Aleš. Rok Aleša sovraži in pridobi zase dekle Lizo, ki jo Aleš ljubi. Roka pa zapelje žena Godeževega Andreja; na ta način postavi pisatelj nove komplekse: Rok — Aleš — Liza in Godežev Andrej — njegova žena — Rok. Aleš se z Rokom spopade, dobi pa epileptičen napad in se mora umakniti iz boja za ljubezen. Andrej vidi izpričenost svoje žene in ko jo zasači prav po Rokovem odhodu od nje, jo s sekiro ubije, sam pa se izroči oblastem. Roman se nato zaključi z Marijino smrtjo, ki jo povzroči Rok posredno s svojim razbrzdanim življenjem, neposredno pa s tem, da ji vrže v obraz trditve, da je Aleš njen in župnikov sin. — Vse te zgodbe pa so prepletene z zelo številnimi postranskimi dogodki, ki služijo razvoju glavnih črt, ali pa skuša pisatelj z njimi ustvariti obeležje kraja in časa. Vendar pa po večini — vsaj v tej obliki — ne spadajo v roman, ker se preveč občuti pomanjkanje njihove notranje zveze z glavnim dejanjem.

Pisatelj je hotel v »Šentpetru« prikazati propad starodavnega, bogatega in uglednega rodu, ki je rastel skozi dolge dobe v kopičenju svoje moči in iz roda v rod prenašal izročila svoje zgodovine. Trajna zvezanost s posestjo in z dednim poklicem mu je sčasoma ustvarila tradicijo in ga povzdignila v domačo obrtno-gruntarsko aristokracijo. V tem tiči vsa osnova za vitaliteto, miselnost, in značaj rodu. Usodna pa postane zanj odmaknitev od te tradicije. V krvi rodu se v neki črti njegovega razvoja pojavi razboljenost in degeneracija, ki postane vzrok propadanja in končne pogube.

Snov v »Šentpetru« je torej dovolj zanimiva, da bi mogla pri skrbni in smotreni obdelavi služiti za podlago močnemu delu. Žal, da je imel Kozak pri obdelavi iste dokaj nesrečno roko. Namesto, da bi kompleks zgrabil v sredi, mu dal, da se razraste, pa ga spet ujel v zaokroženo celoto, je opisal le usodo nekaterih sicer vzporedno, toda

medsebojno skoraj docela nezavisno potekajočih življenj, ki jih vežejo le rahle skupne vezi take narave, da ne morejo povzročiti nujne notranje strnjenosti. Prav lahko bi bila vsaka teh usod snov popolnoma samostojnemu delu. Že vsebina sama je v romanu preveč nakopičena. Občuti se moreča preobteženost, ki je tembolj očita zato, ker pisatelj ni upošteval važnosti posameznih dogodkov in oseb, marveč jih je vse preveč obravnaval z enako podčrtanostjo. Tako se tiste črte, ki tvorijo snov glavnemu dogajanju, ves čas zgubljajo po stranpotih in ne morejo priti do vidne veljave v oni meri, kakor bi bilo za enotnost dela potrebno. Le pisateljevemu vztrajnemu naporu pripisujem, da je vse te tako različne dogodke in življenjske katastrofe stisnil v okvir romana. Toda to se mu je posrečilo zgolj z vnanjê plati, notranja razbitost je tembolj očita. Ne more je zakriti niti osrednja postava Zamejčevega Matije, iz katerega pisatelj ni mogel napraviti tiste tragične, nosilne osebnosti, ki naj bi v sebi združevala in objemala vse usodno dogajanje. Izluščil je iz njega sicer močno podčrtano, a vendar ob strani stoječo in neaktivno osebo, ki vobče ne doživlja nikakih osebnih prelomov, marveč dokaj avtomatično umira s propadanjem rodu. Premalo je suveren, njegov odpor proti usodi slaboten, neborben. On ne doumeva vzrokov nastopajočih katastrof, marveč sprejema te kot krivično breme. Ne uvidi, da Aza in Marija nista odgovorni za svojo življenjsko pot, ne čuti v njiju lastne silovite krvi, ki se je v hčerah še bolj razbolela. Zato je v svojem obsojanju Mariji, Azi, pa tudi Luki — njemu morda še najbolj — krivičen in to ne le s stališča našega objektivnega presojanja, marveč tudi čisto subjektivno krivičen. Ko n. pr. pregovarja Azo, naj ne hodi nazaj v Trst in mu ta reče, da ne bo mogla nositi vsega, kar je doma okrog nje nagromadenega, ji pravi: »Zamejčeva* Aza si! Vedela boš nositi.« Toda zavedati bi se moral, da se prav zato, ker je Zamejčeva, ne more in ne sme ukloniti, marveč mora iti za klicem svoje nature, svoje krvi. S tem bi zadobila njegova tragika globljo, močnejšo utemeljitev. Pisatelj ga je prikazal bolj zunanje, ponekod mu je dal celo potezo pozerja; zato se mora čitatelj šele sam zamisliti v njegovo bolečino, da more začutiti z njim. Ima pa Zamejec tudi nekatere posrečeno osvetljene črte, ki bi v popolnejši izdelavi celotne postave prišle do močnejše izrazitosti.

Če analiziram n. pr. razvoj Marijine usode — torej usode ene izmed dveh vej ugašujočega rodu —, najdem v njem dva dogodka, ki sta vzrok nadaljnih in ki bistveno vplivata na potek Marijinega življenja, sta pa le slučajja, ki nastopita točno v odločilnih trenutkih. Ko namreč stric Luka uvidi, da bo Marija z Rokom nesrečna in z vso neizprosnostjo zre pogubo, ki se bo iz tega rodila, sklene Marijo rešiti s tem, da se nameni Roka umoriti. Že je na tem, da to izvrši, toda prav tedaj ga *povsem slučajen* dogodek, ki ni z Marijo ali Rokom v prav nikaki zvezi (smrt starega Cene, ki se je obesil) spravi s tira, da spremeni misli. Ta sprememba je z nastopivšim dogodkom sama po sebi morda utemeljena; važno pa je, da nikakor ne bi nastopila, če ne bi bilo omenjenega slučajja. Prav tak »deus ex machina« je nenaden požar v cukrarni, ki povzroči Rokovo ohromitev in ki pomeni *odločilen moment* v Rokovem in Marijinem nadaljnjem življenju. S tem je pisatelj spravil Roka s poti, Marijo pa zavedel v nove konflikte. Čeprav se slučajji vsekakor dogajajo in so element, ki more docela spremeniti tak ali drugačen položaj, morejo v umetniški služiti kvečjemu kot *povod* že drugače *povzročenim in notranje utemeljenim* novim položajem.

V Azi, drugi veji Zamejčeve družine, občutim, če že ne določno nesoglasje, pa vsaj nejasnost, ki precej spodnaša doslednost razvijanja njene življenjske poti. Ona ljubi Andreja. Ljubi ga še tedaj, ko zbeži v Trst. Tam pa nam jo pisatelj popolnoma zakrije, pokaže jo spet šele ob njenem prihodu domov, ko pride po svoj delež, da bi se

* Podčrtal jaz.

v Trstu poročila z možem, ki ga ljubi. Da ga res ljubi, potrjuje Aza sama v svoji končni izpovedi, kjer pravi Mariji: »...Ljubila sem ga. Tresla sem se zanj sleherno minuto. Z menoj, Marija, je bilo tako: kadar sem ljubila, sem bila nora...« Ko je pa doma, se izkaže, da pravzaprav še vedno ljubi Andreja. Pisatelj pravi o njunem svidenju: »...Nepričakovano svidenje jo je tako zbegalo, da se ji je skoraj bledlo... Čeprav je na vso moč tajila, ves čas je stal pred njo Andrej...« Ne samo to: iz samoljubne maščevalnosti, ker jo je pozabil in se spet približal Mariji, ga poniža in razbije vez med njim in Marijo, ne, da bi jo rešila, marveč zgolj iz samoljubnosti (To Aza v svoji končni izpovedi tudi potrjuje). Pri elementarnosti Azinih ljubezenskih čustev se mi zdi malo verjetno, da bi tako gladko prehajala iz ene strastne ljubezni brez dovolj močnih silnic (ki pa niso nikjer nakazane) v drugo, prav tako ali še bolj strastno ljubezen. Toda pisatelj je moral porabiti priliko, da prelomi odnošaje med Marijo in Andrejem in zato je brez pomišljanja naložil Azi to nalogo, čeprav je s tem zameglil njeno postavbo. Tudi ni pokazal neposredno Azinega duševnega in čustvenega razvoja po njenem odhodu v Trst, kjer se izpelje in zaključi njena usoda. Ta nam je do njene izpovedi pred smrtjo znana le v nekaterih glavnih zunanjih obrisih. Zvemo namreč samo, da se je poročila, da je prišla v stisko ter da se je izgubila. Šele pozneje spoznamo njen historijat, toda le grobo in površno opisan, tako da o njej ne moremo imeti jasne predstave.

Usodi Marije in Aze tečeta medsebojno povsem nezavisno. Dotakneta se le v eni točki: v ljubezni do Andreja. Toda tudi ta vez je rahla, ker vobče ne povzroči nikakega konflikta ali spremembe v njunih odnošajih. Do preloma ob prvi Azini vrnitvi domov namreč ne ve Aza za Marijina čustva, niti ne sluti Marija Azinega razmerja z Andrejem. Zato se nas ta tragična poteza v življenju obeh sester ne dojmi z neposredno silo, kakor bi se to zgodilo, če bi pisatelj dopustil, da se v obeh ljubezen razživi. S tem bi dosegel nov, psihološko vsekakor jasen in zanimiv zapletljaj, ki bi nudil močnejših sil za umetniški razmah dela. Tako pa obe v bistvu in po zasnovi sicer dragoceni postavi nihata od prizora do prizora brez zaporednih, postopno se prožečih vzmeti.

Najbolj enotna in zaključena, čeprav spet zase se razvijajoča, je zgodba Zamejčevega Luke. Dasi je tudi v njem nekaj nejasnosti, te niso tako bistvene, da bi zameglile celotnost njegovega značaja, ki je v osnovi in izpeljavi dosledno očrtan. Zato nam gre njegova usoda, dasi je v romanu potisnjena ob stran, najbolj do srca. Mračna, a v svoji izgubljenosti vendar odlična Lukova pojava živi vseskozi nazorno pred nami. Zato so mesta, kjer je orisan v razmerju do Mare in do svojega nezakonskega otroka, dokaj prepričevalna in umetniški stopnji najbližja.

Ostale delujoče in v potek glavnega dejanja posegajoče osebe, kakor n. pr. Andrej, njegova žena, župnik, oba Hostarja, Jergelčev Mirko, stari Jergelc, Zeba, Škofička in Svedrač, so bolj ali manj — z izjemo zadnjih treh — slabo očrtani. Izmed teh nikakor ne morem izvzeti Roka ali Andreja: premalo je v njiju središčne usmerjenosti in preveč se gibljeta v tangenti. Zato je njuno vplivanje — kakor tudi poseganje ostalih pravkar navedenih stranskih oseb — preveč slučajno, preveč mimogrede opravljeno in ne dovolj v notranjem razvoju utemeljeno. Najmedleje je orisan župnik; dodeljena mu je nevhvaležna naloga pomirjevalca razburkanih duš. Ne dvigne se do prepričujoče osebnosti, marveč ostaja stalno na črti dobrodušne ganljivosti. Tudi njegova nenadna smrt, ki jo je pisatelj skušal prikazati v močni luči, izzvneni v prazno. Sprejemljivo pa so podani: stara, dobra ženica Zeba, vdana spremljevalka vseh grozot, ki se razvijajo v družini, še bolj pa Svedrač in Škofička. Dočim je Svedrač, ta zviti, zločinski in vendar simpatični falot, v svojem dejanju in nehanju cinično odkrit, je Škofička pri svoji verski, že blaznosti se približujoči prenapetosti, značilna senca tajnih zločestih sil, ki zapusti vtis neke demonske fantastičnosti.

Kraj in čas sta v romanu slabo nakazana. Časovno obeležje zadiha edinole, a še tedaj rahlo, v poglavju, kjer popisuje pisatelj razsajanje črne kuge.

Morda ostro, a najpravičneje bi izrazil občutek, ki ga imam ob »Šentpetru«, takole: To delo je množica prizorov, nanizanih ob več vzporedno tekočih črt, množica nesreč in smrti. (Mimogrede: štiri osebe zadene kap, ena utone, ena se ustrelji, ena se obesi, ena je umorjena s sekiro, ena umre na posledicah odprave plodu, ena umre na posledicah poboja, nekaj nastopajočih pobere kuga, ena umrje naravne smrti.) Razumljivo je, da je v tem kaosu najrazličnejših usod pisateljev duh obnemogel in se podredil naraščajoči neurejenosti, ki jo je povzročilo grmadenje snovi.

Slog je neplastičen, težak in prezgoščen v neurejeni strnjenosti izrazov. Pisatelj riše na grobo, uporablja številne navidezno bogate, v resnici pa precej umetne, prazne pripodobne, ki po večini ne zažive. Poleg tega pa je slog v začetnih prizorih dvignjen do tako močnega, skoraj pompozno odmevajočega izraza, da je pisatelju v nadaljnjem razvoju zmanjkalo sveže moči. Zato je nujno moral hlastati za zmerom učinknejšimi sredstvi, da bi vzdržal napetost vzdušja. S tem pa je dosegel le to, da se je bolj in bolj pričel izgubljal v utrudljivi pretiranosti izraza in besede. Dokaj bogat pa je Kozakov besedni zaklad, ki bi pri drugačni uporabi našel primerno veljavo.

Tako je »Šentpeter« kljub nekaterim zanimivim in prijetnim stranem vendar kot celota le poizkus, ki priča o pisateljevi impulzivni osebnosti. Ni pa delo trajne umetniške vrednosti.

Janez Lenček.

GLEDALIŠKA POROČILA

Ljubljanska drama.

Slavko Grum: Dogodek v mestu Gogi.

Za otvoritveno predstavo nam je dalo v letošnji sezoni Narodno gledališče Slavka Gruma dvodejanko »Dogodek v mestu Gogi«. Igra, o kateri smo poročali v 7. številki lanskega letnika »Modre ptice«, je svojevrsten pojav v naši dramski literaturi. Vkljub pomanjkanju pravega dramatičnega razpleta je po svoji vsebinski napetosti, pestrosti in plastičnosti prikazanih tipov (nastopajoče osebe so bolj tipi kakor pa resnični, dejstvujoči značaji) in pa tehnično originalni gradnji hvaležno in zanimivo odsko delo.

Vsebina sama leže na človeka težko in moreče. Kakor z reflektorjem posveti autor preko kratkih samoizpovedi v notranjost svojih oseb. Z brezobzirno analizo razgalja njihove bolesterne erotične konflikte. Vendar najde temu mračnemu vzdušju tudi izhod. Okvir zgodbe je pomaknjen v neistinitost, v *fantastičen svet*. Brutalnost življenja se sprosti ponekod v *grozo*, drugod zopet v *groteskno* in celo *humor*, ki sproti odrešuje človeka moreče tegobe. Prav te lastnosti so, ki nam delo zopet človeško približajo, nas pritegnejo nase in nas pridobijo zanj. Nekaj je v njem, kar nas spominja čara, ki ga doživimo ob gledanju marionetnega gledališča.

Na te tri elemente: fantastičnost, grozotnost in groteskno, ki so nekaki ventili težkemu ozračju, ki ga izžareva osrednje jedro igre — Hanina zgodba —, se morata opreti tudi inscenator in režiser, če hočeta doseči delu primeren uspeh.

Pri ljubljanski uprizoritvi se je ta naloga samo deloma posrečila. Inscenacija, ki jo je oskrbel slikar *I. Vavpotič*, bi bila lahko iznajdljivejša in bolj fantastična. (Tako smo n. pr. pogrešali mesec pred oknom Klikotove sobe, ki ga avtor v opazki plastično oriše.) *O. Šest* je v svoji režiji preveč zavlekel potek dogajanja, da so učinkovali nekateri prizori nepotrebno mučno. V delu samem prehaja brutalnost življenja neposredno v grozotnost, ki se spači ponekod v grotesko, drugod se pa razširi v fantastičnost. Drugo je z drugim prepleteno: iz pošastne neistinitosti se spušča dejanje kakor

v vijugah do realistično konkretnega jedra — Hanine erotične zgodbe, in iz te zopet raste v fantastično grozotnost vsesplošnega pričakovanja dogodka. Med prvim in drugim je samo prehod; na odru je bilo čutiti prelom. — Konec sam je bil izpremenjen neskladno z igro. Hanino sproščenje spričo reflektorjev je prisiljeno teatralično.

Bolj posrečeni, mestoma prav dobro izdelani so bili posamezni prizori. Poznalo se je, da je bila uprizoritev skrbno pripravljena.

Sestri Tarbula in Afra — *Rakarjeva* in *V. Juvanova* — sta spadali v fantastični okvir bolj po maski kakor po igri in govoru. Posebno Juvanovi ni šla uloga od rok. Grozotno vzdušje je prinesel na oder šele *Skrbinšek*, čigar nastop in maska umrlega naddavkarja sta bila posebno izrazita. Njegova prikazen je ves čas nevidno lebdela pred nami. Groteskno spako, prihuljenega pohotneža Klefa, je *Lipah* dobro podal. Tiho grozo je vzbujala s svojim mirom Mirna žena *Gabrijelčičeve*, ki je našla kratki izpovedi v drugem dejanju pretresljivo močan izraz. Enako pretresljivo je učinkoval *Gregorin* v vlogi grbca Teobalda. *Medvedova* je dala gospej Prestopil potrebni sočutno apatični ton. Blaznega, v dramo po nepotrebnem vnešenega Gapita je učinkovito izigral *Jerman*. *Cesarjev* birič Kaps in *Danešev* oče Kvirin sta s svojo grotesknostjo in svojim humorjem oživila sceno in našla tegobnemu vzdušju primeren oddih. Prav tako sta učinkovala tudi *Kralj* kot slikar in *Slavčeva* kot punica. *Potokar* je mesarskega pomočnika Konrada srečno pogodil. Manj izrazita je bila *Juta M. Danilove*.

V primeri s tem fantastičnim delom je bila osrednja igra okrog Hane preveč realistično vsakdanja. *Levarjev* komi Prelih je bil samo oduren, brez grozotne primesi, ki bi ga nam mogla človeško vsaj nekoliko preblížati. Hana sama — igrala jo je *Šaričeva* — (edini tip, ki že raste v značaj), je bila preslabotna, nedostajalo ji je vzmeti in temperamenta, ki bi storil njeno odločno dejanje zadosti verjetno. Obledilo jo je tudi črtanje nekaterih karakterističnih in za njen značaj pomembnih stavkov. *Marija Vera* je pojmovala gospo Terezo skrajno realistično. *Železnikov* Klikot je bil premalo izrazit. Autor je dal tej osebi z neko dobrodušno ironijo nekaj grotesknih potez, ki so se pri vprizoritvi popolnoma zabrisale.

Vkljub omenjenim nedostatom je bila vprizoritev »Dogodka« za naš oder uspeh in pomeni za naše kulturno življenje resničen »dogodek«.

J. Nestroy: Pritličje in prvo nadstropje. Burka s petjem v 3. dej. Prevedel in priredil Fr. Kobal.

Od Nestroya smo videli na našem odru že boljše in učinkovitejše stvari. Čeprav je burka odrsko precej spretno zgrajena, zahtevajo slučajnosti v njej vendarle preveč od gledalca. Bogatin, ki obuboža, in siromak, ki pride nepričakovano do denarja. Prebivalci pritličja in prvega nadstropja zamenjajo svoje vloge in — svoji stanovanji. Skratka: sreča je opoteča.

O. Šest, ki navadno spretno obvlada režijo burke, si je topot dal le premalo truda. Dejanje je nekam zastajalo, posamezni prizori so bili nedodelani, karakterizacija posameznikov prepovršna. Tudi kupleti so bili brez učinkovitosti. Izmed igralcev je *Kralj* dobro, na svoj stari način, igral Vrbana, iz hišnega gospodarja Stanarinška je *Skrbinšek* ustvaril ostro karakteriziran lik, *Levar* je dal svojemu Srečniku nekaj življenja. V večji ulogi je nastopil *Sancin*: njegov »signor Medizza« s svojo italijansko slovenščino je bil učinkovito izveden. *Lipah* in *P. Juvanova* sta našla še nekaj karakteristike, ostale večje vloge, posebno ženske, so bile premalo izrazite.

Manj izbirčni gledalci bodo od predstave odnesli nekaj smeha in dobre volje.

Ivan Cankar: Kralj na Betajnovi. Drama v treh dejanjih.

»Kralj na Betajnovi« je eno od najbolj problematičnih Cankarjevih del. (Primerjaj Vidmarjevo razpravo v »Kritiki« in Calvijevo uvod h »Kralju na Betajnovi«, ki ga je

lani v prevodu priobčila »Modra ptica«.) Pri čitanju ima človek občutek, da je Cankarju pod peresom nastalo nekaj drugega, kot kar je bil zasnoval prvotno. Bernotov nastop v prvem dejanju rahlo nakazuje satiro, ki jo poznejša župnikova pojava močno stopnjuje. Toda iz prvotno smešnega filistra se prelevi Bernot v drugem dejanju, ob izpovedi svoje ljubezni do Francke, v polnega človeka, ki postane v tretjem dejanju tragična žrtev. Prav tako nedosleden je Cankar pri risanju osrednje osebnosti, Kantorja samega. Iz karikature tirana, krvoločnega samosilnika, zraste pred nami nenadoma demonična sila, človek, ki mora po svoji poti naprej, in čeprav »preko gorkih trupel«, dokler se prav ob koncu zopet ne izkrivenči v tiransko spako. Maks je enoten. Iz njega govori Cankar sam.

Poglavje zase so ženske v »Kralju na Betajnovi«. Hana, Kantorjeva žena, je polna udanosti do usode, ki jo je zvezala s tem strašnim človekom. Zavoljo otrok. Mati je predvsem. Francka gre njeno pot, nežna in globoka je, kadar ljubi. Ali v Nini, tej tihi in plahi siroti, delujejo tajne vzmeti. Polna je skritih želja po velikem, svetlem življenju, po silni, neizmerni ljubezni. Ona je, ki jo Cankar ljubi, ona je njegova »Lepa Vida«, le napol resnica in napol fantom. — Lužarica je obupana mati, ki se bije za svoje mladiče. Najbližja je Hani.

Odrsko je »Kralj na Betajnovi« težak problem. Režiser mora imeti enotno zamisel, odločiti se mora za eno izmed več možnosti pojmovanja. Čeprav morda prvotno kot satira zamišljen, ima »Kralj na Betajnovi« v izvedbi le še tako malo satiričnih potez, da je njega satirično pojmovanje za režiserja neuporabno, čeprav ne v principu izključeno. Vse zavisi od odnosa, ki ga ima režiser do osrednje osebnosti drame, do Kantorja. Ali je to samo zli človek, morda celo psihopat, ali pa je neprostovoljni nosilec nekega demonskega poslanstva, kakor ga je pojmoval Vidmar v svoji razpravi. Eno mora ostati: vsestransko nasprotje med njim in med Maksom. Temni in svetli princip. Princip etosa v nasprotju z brutalno močjo ali demonično silo.

C. Debevec si je v svoji režiji zamislil Kantorja kot brutalnega, zlega samosilnika, ki se mora v svojih šibkih, človeških trenutkih nujno pokazati slabiča. Če bi ga bil pojmoval v Vidmarjevem smislu kot demoničnega človeka, bi moral biti Kantor takrat tragično veličasten (ko se zgrozi ob spoznanju svojega mračnega poslanstva). Pač pa je Debevcu po njegovem pojmovanju možno rešiti hipnotični prizor z Maksom v prvem dejanju, ki bi bil sicer psihološko neverjeten in ostane v knjigi zgolj literaren domislek. Nemara je iz istega razloga podal Maksu kot hladno oblastnega, premišljenega revolucionarja, kar se mi zdi v principu zgrešeno. Cankarjev Maks je enoten značaj: borec idealist, ki se žrtvuje za svoje prepričanje o etosu. Edino tak je tudi lahko Kantorju enakovreden nasprotnik. Na odru si imel utis, da si stojita nasproti dva Kantorja. Resnični Kantor zmaga samo zato, ker je silovitejši in brezobzirnejši v izbiri sredstev.

Režija sama je pokazala precej skrbno izdelanih prizorov, toda prave celote ni bilo, niti pravega vzdušja. C. Debevec je premalo zabrisal slabosti dela: večkrat je bilo čutiti, da je nekdo izginil z odra samo zato, da dá mesto drugemu. Nekam presuhoparno je šlo dejanje mimo gledalca.

Levarjev Kantor ni izžareval one magične moči, ki bi opravičila silni strah in trepet, ki se širita okrog njega. Kot pojava je bil impozanten, redka brada in upadli obraz sta ga delala nekam degeneriranega, v posameznih prizorih je bil človeško pretresljiv, nikdar grozen. Debevcov Maks mu ni bil pravo nasprotje. Preveč hladen je bil in preveč premišljen. Manjkala mu je ognjevitost človeka, ki se polno zaveda, da se bori za pravico, za velike stvari, in ki nima drugega orožja, kakor to zavest. Posebno ponesrečen je bil v drugem dejanju, v veliki borbeni sceni s Kantorjem: igralsko neiz-

oblikovan, vsakdanji. Napaka je morda, da igra režiser v svojih režijah tako velike vloge. Tako trpita i posameznik i celota.

Nekaj novega je dal *Gregorinov* Bernot. Bil je tih in skromen, brez karikiranega filistrstva. *Cesar* je bil prekanjen župnik, ki mu je osebna dobrobit vse. Njegovega strahu pred Kantorjem mu pa le nisi mogel prav verjeti. *Daneš* je dobro izrazil sodnika, *Kralj* starega Krneca.

Marija Vera je bila v ulogi Hane udana in požrtvovalna mati in žena, ni pa bila »dekla«, o kateri govori Kantor župniku. *M. Danilova* je kot Francka ostala nekam preveč v ozadju, premalo izrazita je bila, čeprav v zamisleku dobra. *Šaričeva* je igrala Nino kot plaho dekletce, ni pa izrazila onih želja po velikem, svobodnem življenju, ki jih je položil Cankar v Nino. *Rakarjeva* je v prvem nastopu dobro zadela Lužarico, pozneje je bila preglasna. Manjše vloge so spadale v okvir dela.

Uprizoritev je bila bolj zanimiv poizkus, kakor resničen uspeh.

I. Hirschfeld: Takšna je prava. Prevel A. G. Veseloigra v treh dejanjih.

Delo ni niti posebno duhovito, niti zanimivo. Zapleti so preveč prozorni, da bi bilo dejanje napeto. Od vsega početka veš, kako se bo stvar iztekla. Nekaj je športa v komediji in jazza, nekaj pa slavospevov in hvale stari domačnosti. Moški hrepeni zmerom po istem idealu ženske, po »večno ženskem« v njej. Prevod je bil šibak.

Kot skromno kabinetno delce bi bila morda veseloigra še kolikor toliko uspela. Šest ni napravil tega iz nje. Tudi prenos v naš milieu ni bil posrečen. (Zakaj bi se naj ne zgodilo v »velikem svetu«?)

Nablocka je podala Gabrijele, »žensko, kakršno si moški želi«, prikupno, brez posebnega truda. *Kukčeva*, ki je prvič nastopila v veliki ulogi, je igrala njeno hčerko Helo živahno in svobodno, pokazala je tudi temperament, vendar hvaležnih možnosti vloge ni izčrpala. Posebno v prvem dejanju je igrala brez smisla za pravo mero. *Železniku* ni bilo videti ne po nastopu, ne po zunanosti, da je energični športnik. *Daneš* je v svojih komičnih ulogah zmerom enak. Njegov Peter Janša je nudil gledalcem nekaj veselih prizorov. Edino *Medvedova* je iz svoje Ljubice nekaj vstvarila. Kot malce komična stara gospodična je umela ohraniti pravo mero. Kuharica *Slavčeve* je bila zgrešena.

Uprizoritev je bila za naš teater malo pomembna.

Vladimir Bartol.

R A Z N O

ALI VESTE

da je Arnold Bennett, ki je za življenja veljal za literata-milijonarja, zaslužil z vsem svojim pisanjem »samo« 40.000 funtov (11 milijonov Din) kakor so ugotovili iz njegove oporoke hvaležni dediči.

da je cenzorski genij svobodne države Irske poleg Remarqueovega romana »Na zapadu nič novega« postavil v vrsto prepovedanih in nevarnih knjig tudi Hamsunove »Klateže«, ki jih bomo prihodnje leto brali med knjigami »Modre ptice«.

da se Nemci, to se pravi literarna Nemčija, resno pomišljajo, ali bi prihodnje letoslavili Goetheja ali ne. To nam kaže anketa, ki jo je razpisala »Die literarische Welt«, kjer urednik utemeljuje misel neprosлавljanja s tem, da v sedanji Nemčiji ne živi prav nič več Goethejevega, da imajo danes nemški duhovi potrebnejše naloge in da se je spričo grozeče denarne inflacije še bolj treba bati duhovne inflacije, ki se bo razvila v rekah fraz in nasilnih tolmačenj ob tej priliki čez Nemčijo.

da so se za to misel izrekli Jakob Wassermann, Rudolf Aleksander Schröder, Rudolf Pannwitz, Emil Ludwig, ki je med drugim predlagal, naj vlada z zasilno odredbo odloči, da se razširi za Goethejevo proslavo izbor G. misli in ujedljivk o Nemcih. Ta izbor naj prinesejo vsi listi, revije, naj o njem razpravljajo vsi parlamenti, vsa društva, vse univerze itd.

da se vsepovsod po svetu vedno močneje uveljavljajo mladi pisatelji. Celo na Francoskem, o čemer nam govori dejstvo, da je nagrado »Prix du Roman d'Aventure« dobil komaj 23-letni André Steemann. Juryja, ki so jo tvorili med drugimi pomembniki tudi Pierre Benoit, René Bizet, Francis Carco, Joseph Kessel, Piere Mac Orlan, se je enoglasno odločila za njegov roman »Six hommes morts«; pohvalno pa je omenila tudi rokopis »11 heures 37«, delo 12-letne pisateljice Paulette de Champeaux z utemeljitvijo, da je delce prekratko, da bi moglo iziti kot knjiga in preveč tvegano, da bi ga mogli objaviti v reviji.

da so vojne romane začeli pisati tudi v Italiji. Najboljši so izšli zadnje čase. »La trincea« (Jarek) pisatelja Francesca Saporija je izšla že v drugi izdaji, veliko pozornost je vzbudila tudi zbirka pripovedi »Gli ultimi di Caporetto« Cesca Tomasellija, ki je skromna in pretresljiva kronika posameznih obdobji italijanskega umika pri Kobridu.

da je v Italiji prepovedan ne le prvi Remarqueov roman, temveč tudi »Pot nazaj« in to ne velja samo za prevode ampak tudi izdaj v drugih jezikih ne smete dobiti po knjigarnah.

da je poljski tednik »Świat« z anketo ugotovil, da je na Poljskem od vseh pisateljev najbolj čitan Joseph Conrad, ki je sicer živel na Angleškem in pisal v istem jeziku.

da je londonski Pen-club imenoval poljskega pesnika Leopolda Staffa za častnega člana. Staff je poleg Tuwima najpomembnejši poljski lirik.

da je največjo knjižno senzacijo na Poljskem izzval sam Pilsudski, ki je po vrnitvi z Madeire objavil svoje spomine, v katerih obračunava z lažmi in potvarjanji, ki jih o njem širijo politični nasprotniki, obračunava pa tudi s svojimi prijatelji, tako da se nam zdi, da mora biti ta diktator še dokaj simpatičen.

da pri knjižnem uvozu v Palestino prednjačijo Nemci, ki so leta 1929 uvozili tja knjig za 7805 palestinskih funtov (2 milj. 150.000 Din).

da bodo kljub oklevanju Nemcev velike Goethejeve proslave po vsem svetu: »Théâtre Français« bo uprizoril »Fausta«, na Columbia University bo govoril slavnostni govor Gerhart Hauptmann in bo dobil zato častni doktorat, stalna komisija Društva narodov bo prihodnje leto imela svoje seje v Frankfurtu ob Mainu. Prve se bodo bavile izključno z Goethejem, ki bo tako vendar že enkrat prišel do zasluženega javnega proslavljanja vsaj ob stoletnici svoje smrti. Ob vseh drugih obletnicah so zunanje prilike preprečevale vse proslave. Vrag vedi, če ne bo prihodnje leto spet padla vmes kaka svetovna revolucija in Goethe bo čakal spet sto let.

da so berlinski policiji odkrili novo laboriko — na literarnem polju in da je postala nenadno tudi literarno zaslužna, ker je največji dobavitelj snovi za kriminalne romane in da vsi znameniti pisci kriminalnih romanov pridno zahajajo v posvetovalnico policijskega arhiva, kjer jim prav radi postrežejo z najstrašnejšimi, najzamotonejšimi, najneverjetnejšimi resničnimi zgodbami in sicer zastonj.

da so tudi v Berlinu statistično ugotovili, da so najboljši in najspretnější detektivi zanič kriminalni pisatelji in najboljši kriminalni pisatelji najbolj zanič detektivi, kar je dokazal tudi naš stari, ljubi prijatelj Edgar Wallace z blamažo pri iskanju düseldorfskega morilca...

Nabral Mirko Javornik.

IZ ZALOŽBE IN UREDNIŠTVA

Cenjenim naročnikom !

Ko pošiljamo letošnjo zadnjo številko naše revije svojim bralcem in zaključujemo tako naše drugo poslovno leto, se čutimo dolžne, da se zahvalimo številnim naročnikom za naklonjenost, zvestobo in za pridobivanje novih ljubiteljev lepega štiva. V veliki meri so prav ti pripomogli, da se je založba povzpela do take višine in slovesa. Vse njene publikacije so take, da bi bile lahko v ponos in v vzor vsakemu narodu. Brez pretiravanja lahko trdimo, da se slične inozemske ustanove skoro v ničemer ne morejo primerjati z »Modro ptico«. Ta razmah zgovorno dokazuje, kaj zmore skupna moč in strnjenost. Toda ne prevzemimo se. Še zmerom smo v začetku in še vedno moramo samo naprej. Ponovno se obračamo na vse svoje prijatelje s prošnjo, da nam ohranijo naklonjenost in nam tako pomagajo navzgor po začrtani poti.

Bogati knjižni program za prihodnje leto smo objavili že v oktobrski številki. Naj spregovorimo zdaj par besed o tretjem letniku našega mesečnika. V kratkem času je postal najzanimivejša in najbolj čitana slovenska leposlovna revija. Osvojila si je tla povsod, že tudi izven mej naše domovine. Založba se dobro zaveda njenega kulturnega pomena in jo bo zato izdajala še naprej.

Uredništvo je poskrbelo, da bo prihodnje leto še zanimivejša in pestrejša. Sodelovanje so nam obljubili z novelami, članki, kritikami, poročili in prevodi vsi sedanji sotrudniki. Poleg teh pa so se oglasili še nekateri novi. Zlasti zanimivi bodo članki in poročila nekaterih srbohrvatskih književnikov o njihovi literaturi. Objavljali jih bomo prevedene v slovenščino. Knjige in avtorje, ki jih izdaja naša založba, bomo kakor do sedaj spremljali s posebnimi članki.

Oblika bo ostala neizpremenjena. V opremi pa jo bomo skušali še polepšati in izpopolniti. Naročniki na naše knjige jo bodo še nadalje prejeli brezplačno, za tistega pa, ki se bo hotel naročiti samo na revijo, bo stala letno Din 100—. Izhajala bo kakor do sedaj v začetku vsakega meseca, dvanaajstkrat na leto. Prva številka izide 1. decembra.

Založba in uredništvo.

Vezava Modre ptice.

Založba je poskrbela za lepo originalno vezavo tudi za letošnji letnik »Modre ptice«. Kdor želi imeti revijo vezano, naj pošlje vse številke s priloženim podpisom in točnim svojim naslovom na naslov: Založba »Modra ptica«, Rimska cesta 3, Ljubljana. Vezava bo stala Din 30—.

Knjižne nagrade.

Knjižne nagrade, ki smo jih razpisali v 11. šte. »Modre ptice«, ostanejo še nadalje v veljavi. Reviji so spet priložene naročilnice.

Opozorila.

Naročnike prosimo, da poravnajo naročnino za mesec november. Tiste, ki so še v zaostankih, prosimo, da to sedaj nadoknadijo.

Če kdo kake številke revije ni prejel, prosimo, da nam to sporoči najkasneje do 1. decembra, da mu pošljemo drugo.

ZA MIKLAVŽA IN ZA BOŽIČ

izidejo pri naši založbi

Pravljice

rano umrlega češkega pesnika

Jiři Wolkerja

Jiři Wolker spada po svojem naglem življenju in po prezgodnji smrti v isto vrsto z našimi pesniki: Kettejem, Murnom in Srečkom Kosovelom. To so tisti čudni cvetovi, ki se komaj razpro, pa že nenavadno hitro spregledajo stvari ter živijo in delajo z naglico, kakor da slutijo, kako kratek čas jim je odmerjen za življenjsko izpoved. Jiři Wolker je šele po vojni stopil s svojimi mladimi deli pred javnost. V splošni zmedbi časa, ko se je literatura lovila za najrazličnejšimi povojnimi gesli in ni vedela kam ne kod, je on jasno in odločno zakričal v svet svojo obtožbo in potem omahnil. Ostale pa so žive njegove socijalne pesmi, novele in pravljice.

Založba »Modra ptica« bo predstavila tega češkega pesnika Slovencem z zbirko njegovih pravljic. Mnogi trdijo, da so to najlepše pravljice, kar jih je bilo napisanih po vojni. Prevedla jih je prof. Trdina Silva.

Knjiga bo lepo opremljena in bo stala v platno vezana Din 30'—, kartonirana pa Din 24'—.

E M I L L U D W I G

Napoleon

biografski roman

PREVEDEL JOSIP VIDMAR

»NAPOLEON« je največje delo nemškega življenjepisca Emila Ludwiga. V slovenskem prevodu ga bo izdala pred božičem Založba »Modra ptica«. Nedvomno bo vzbudil največjo pozornost na našem knjižnem trgu. Povejte to vsem svojim prijateljem in znancem. Pregovorite jih, da se bodo naročili na naše publikacije. Za to uslugo Vam bomo poslali knjigo, ki si jo boste izbrali med razpisanimi nagradami.

Založba Modra ptica v Ljubljani.

Za konzorsij in uredništvo: Janez Zagar. — Za tiskarno »Merkur«: Otmar Mihálek, oba v Ljubljani.

*Ako želite pogledati
v temno snovanje človeških usod,
naročite knjigo*

H. R. Berndorff:

Vohuni

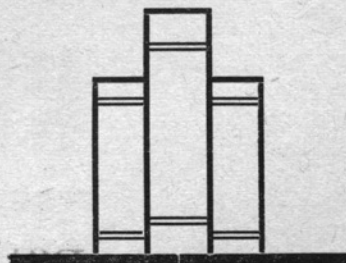
ki smo jo prevzeli v razprodajo.

Knjiga prinaša 14 zgodb iz svetovne vohunske službe. Pisana je skozi in skozi izredno zanimivo in napeto, usode nastopajočih ljudi so prikazane često pretresljivo tragično.

Knjiga je dostojno opremljena, zlasti okusna je nova platnena vezava.

Cena v platno vezani knjigi je Din 40—, v polplatno Din 34—, v mehko vezani pa Din 24—.

Naroča se pri Založbi Modri ptici v Ljubljani, Rimska cesta 3. Telefon 31-63.

**Salda-konte — Štrace — Journale — Šolske
zoezke — Mape — Odjemalne knjižice
Risalne bloke itd.**

nudi po izredno ugodnih cenah

**Knjigoveznica
Jugoslovanske tiskarne
v Ljubljani, Kopitarjeva ulica 6
11. nadstropje**

TISKOVINE

vseh vrst: trgovske, uradne, reklam-

*ne, časopise, knjige, večbar-
vni tisk hitro in poceni!*

TISKARNA MERKUR

LJUBLJANA, GREGORČIČEVA št. 23

Tel. 25-52. Telegram: Tiskarna Merkur.

Motite se

če mislite, da so vsi pisalni stroji
enaki. Kakor se razlikuje člo-
vek od človeka, tako so različni
tudi stroji. Najboljši med dobrimi
pa je brez dvoma

Erika

Zahtevajte prospekte:

THE REX Co.

Ljubljana, Gradisce št. 10

KLIŠEJE

*vseh vrst po
fotografijah
ali risbah*

*izvršuje
najsolidnejše*

klišarna

ST. DEU

LJUBLJANA

DALMATINOVA 13